

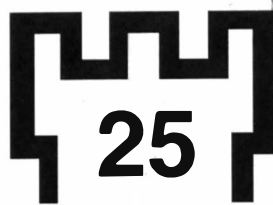
castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

www.waldack.be/castellum

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XXV – NR. 4 – DECEMBER 2008

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

castellum

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

BESTUUR

- Erevoorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meys,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. 09 367 55 06
- Secretaris en
redactiesecretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. 09 367 83 54,
e-mail: andre.van.de.sompel@telenet.be
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Bibliothecharis: **Antoon Afschrift,**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
- Leden **Eric Balthau,**
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Luc De Ruyver,
Apostelhuizen 8a, 9270 Kalken
Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax 09 367 80 92 - e-mail: felix@waldack.be

Verantwoordelijke uitgever:
Marcel Meys,
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

EDITORIAAL.

In het laatste nummer van de vijftiengste jaargang van ons tijdschrift brengen we twee uitgebreide bijdragen.

In de omvangrijkste bijdrage zoekt Steffi Coppens verklaringen voor verschuivingen/evoluties in de huwelijkssluitingen in de zeventiende en de achttiende eeuw in Laarne. Meer bepaald bestudeerde ze het tijdstip in het jaar en in de week waarop gehuwd werd. De groeiende populariteit van de maand mei om te trouwen, zou misschien wel kunnen gelinkt worden aan de traditie waarbij aan het begin van die maand de jaarlijkse contracten van knechten en meiden afliepen en of vernieuwd werden. Er zou toen tijd en reden genoeg geweest zijn om feest te vieren. Een gebruik in de Kalkense Zomerstraat, namelijk de 3-meikermis, hield nog tot omstreks WO II stand.

Niet alleen tijdens WO I stierven Laarnenaren of Kalkenaren ten gevolge van de inzet op het slagveld. Johan De Wilde brengt het relaas rond Laarnenaar Leo Bracke die als Pauselijke Zoeaaf overleed aan de verwondingen opgelopen tijdens een veldslag in 1868. Een belangrijke bron voor die bijdrage is een artikel uit een tot nog toe ongeïdentificeerde krant. Ook bidprentjes uit een privé-verzameling en brieven bewaard in een archiefinstelling kunnen een bron zijn voor de zoektocht naar Pauselijke Zoeaven in het algemeen en in het bijzonder voor ons werkgebied.

Als voorbeeld voor het eerste willen we hierbij verwijzen naar het geval van Bernardus De Veirman. Hij werd geboren te Kalken op 24 mei 1837 en overleed er op 2 april 1871. Volgende tekst op dat prentje verwijst naar zijn inzet als Zoeaaf: *Tot verdediging van Kerk en Paus, nam hij dienst in het Romeinsch leger bij het korps der Pauselijke Zouaven, waar hij gedurende twee jaren als voorbeeld van moed en deugd voorkwam en de algemene achting verwierf*¹.

In het Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en samenleving te Leuven (KADOC) worden brieven bewaard van onder andere zeven Zoeaven, waaronder Pieter De Tollenaere (1824-1906)². Pieter huwde na zijn dienstdienst als Zoeaaf en kwam met zijn vrouw Sophie Leenesonne in Kalken wonen. Hij overleed te Kalken.

Onze bewaarbibliotheek is vanaf nu opnieuw op regelmatige basis raadpleegbaar. Antoon Afschrift maakte een korte historiek van onze bibliotheek.

¹ Verzameling Marcel Vergaelen, Beervelde. Het bidprentje werd gedrukt bij J. & H. vander Schelden te Gent.

² KADOC, Archief van Pieter De Tollenaere. 1860-1867 (BE/942855/1214) - 0,1 stekkende meter.

Als vooruitblik op de werking in 2009 willen we vooral aandacht vragen voor een heropeningsmoment van onze bibliotheek (eind januari – begin februari), de Nacht van de Geschiedenis in samenwerking met Davidsfondsafdeling Kalken-Laarne met als thema Textiel (maart) en Openmonumentendag met als thema “Zorg” (september). Uit de Themanota OMD 2009 halen we volgende passage: *Op 13 september 2009 richten we ons dus in de eerste plaats op archeologische, bouwkundige en landschappelijke getuigenissen van zorg voor mens en samenleving. Binnen deze focus kan er ook aandacht gaan naar het behoud, beheer en (her)bestemming van dit zorgerfgoed zelf.*

Op korte termijn werken we aan een overzicht van de gepubliceerde bijdragen in de 25 jaargangen van ons tijdschrift Castellum.

Voor wat trouwens Castellumnummer 2008/3 betreft, willen we hier een kleine rechtzetting doen in verband met het artikel rond de Kalkense wielrenner Leon De Lathouwer. De heer Modest Raman maakte ons opmerkzaam op een onzorgvuldigheid. Op pagina 30 hadden we het over Heusdenaar Trifon De Meester als chauffeur voor de Kalkense renner. De waarheid is dat Trifon De Meester (†1993) de renner uit Heusden was en dat diens vader, Gustaaf Alfons, als chauffeur optrad voor beide renners.

Als laatste item in dit editoriaal wil ik aandacht vragen voor de zorg voor ons patrimonium. In de publicatie *Eendenkooien in Vlaanderen: verborgen, meestal verdwenen en bijna vergeten* behandelen André Verstraeten, Désiré Karelse en Arnout Zwaenepoel onder andere ook de geschiedenis van de Eendenkooi aan het Donkmeer te Overmere – Uitbergen – Berlare³. Een eendenkooi was een vernuftig vangststelsel voor eenden in de omgeving van een (uitgestrekte) waterplas. Een kaart uit 1678 toont duidelijk *De Coye* midden het met een netwerk van sloten doorsneden Vaerebroeck. Het gemeentebestuur van Berlare werkt momenteel aan de herinrichting van de eeuwenoude eendenkooi.

Anderzijds wil ik ook de nieuwe eigenaars van de als monument beschermde maalderij van de vroegere Bontinkmolen feliciteren met de stappen die zij ondernomen hebben om het gebouw waarin die maalderij is ondergebracht, te restaureren. In een van de volgende tijdschriftnummers wordt daaraan meer aandacht besteed.

Bij het begin van een nieuw jaar wensen we iedereen een vreugdevol, voorspoedig en verrijkend 2009.

Het zou ons uitermate plezier doen u ook in 2009 tot lid van onze vereniging te kunnen rekenen.

André Van De Sompel

³ VERSTRAETEN A., KARELSE D., ZWAENEOEL A., *Eendenkooien in Vlaanderen: verborgen, meestal verdwenen en bijna vergeten*, in *M&L*, jg. 27, nr. 5, september – oktober 2008, pp. 33-69.

HISTORIEK VAN DE BEWAARBIBLIOTHEEK VAN DE VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Antoon Afschrift¹

In februari 1999 besliste het Gemeentebestuur van Laarne om de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne de toestemming te verlenen haar bibliotheek onder te brengen in het lokaal B in de Keistraat, naast de Openbare Bibliotheek. Bij de recente verbouwing en uitbreiding van de bibliotheek werd ook met de bewaarbibliotheek rekening gehouden en daar zijn we als vereniging heel blij mee. De plechtige heropening van de vernieuwde bibliotheek is dan ook een enige gelegenheid om iets vertellen over de historiek, de inhoud en de doelstellingen van deze bijzondere verzameling.

De bewaarbibliotheek verschilt in dit van de openbare bibliotheek, dat ze boeken, tijdschriften en allerlei archiefmateriaal verzamelt en bewaart, niet om aan het brede publiek uit te lenen, maar om te gebruiken als bron en werkinstrument voor het schrijven van de lokale geschiedenis.

De collectie werd langzaam opgebouwd sinds het bestaan van de vereniging en breidt nog steeds van jaar tot jaar uit. Het is vooral onder het voorzitterschap van Erik Schepens, vanaf de jaren 1987-1988, dat er regelmatig boeken werden aangekocht en ter beschikking gesteld van de geïnteresseerden in het algemeen en de auteurs van het tijdschrift "Castellum" in het bijzonder. De boeken werden bewaard in het kasteel van Laarne, waar Erik Schepens toen werkzaam was.

Uit die tijd dateert de aansluiting van onze vereniging bij het Verbond van de Kringen voor Heemkunde Oost-Vlaanderen. Van uit het verbond werd (en wordt nog steeds) een ruildienst georganiseerd van de tijdschriften uitgegeven door de diverse heemkundige verenigingen. Zo werd onze verzameling uitgebreid met vele tientallen heemkundige tijdschriften.

Vanaf 1992 werd werk gemaakt van de inventarisatie van het patrimonium. De boeken en de tijdschriften werden voorzien van een stempel en de boeken kregen een inschrijvingsnummer met vermelding van het SISO-klassement. Tijdens het eerste jaar werden 225 boekwerken ingeschreven, in 1993 werden boeken genummerd van 226 tot 299 om in 1994 te eindigen met nummer 539.

Na het ontslag en vertrek van Erik Schepens in 1994, verhuisde het boekenpatrimonium naar de zolders van diverse bestuursleden, zodat de doelstelling van de verzameling enigszins verloren ging: een toegankelijke documentatiebron zijn voor de leden en vooral de auteurs van de vereniging.

¹ Herneming van bijdrage AFSCHRIFT A., Heemkunde in nauwe samenwerking met Castellum Historiek van de bewaarbibliotheek van de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne, in *Vruchten van het Platteland*, nr. 19, pp. 29-30.

Het bestuur besloot de hulp in te roepen van het gemeentebestuur. In brieven van 12 december 1994 en 9 maart 1995 werd het College van burgemeester en schepenen van Laarne gevraagd om een ruimte om het boeken- en tijdschriften bestand te kunnen onderbrengen. Onze vraag werd zeker met de nodige aandacht behandeld, maar een geschikte oplossing kwam er niet meteen. Zowel de hoofdbibliotheek te Laarne als het filiaal te Kalken kampte met plaatsgebrek. Maar de vereniging bleef aandringen. In een brief van 5 september 1997, gericht aan de gemeentelijke Adviesraad voor de bibliotheek (met informatie aan het College van burgemeester en schepenen) werd opnieuw gevraagd om over een ruimte te kunnen beschikken ofwel in de bibliotheek van Laarne of Kalken, of een afsluitbaar lokaal in de gebouwen in Keistraat, of op termijn in het gebouw van het Cultureel Centrum waarvan toen sprake was.

In eerste instantie werd een ruimte in het bibliotheekfiliaal in de Koffiestraat te Kalken door het College van burgemeester en schepenen voorgesteld, bij beslissing van maart-april 1997.

In werkelijkheid gebeurde er echter niets en het zou wachten zijn tot 9 februari 1999. Het gemeentebestuur gaf toestemming om onze bibliotheek onder te brengen in het lokaal B in de Keistraat. Het gebruik van het lokaal en eigenlijk ook de toegang tot de bewaarbibliotheek, kon echter alleen na overleg met de gemeentelijke dienst secretariaat-info voor nazicht van eventuele reservaties. Maar al gauw werd voor een geschikte oplossing voor die beperking gevonden: via de hoofdbibliotheek konden we, met de welwillende medewerking van het personeel, tijdens de openingsuren steeds toegang hebben tot onze bibliotheek.

De beschikbare kasten werden met cilindersloten beveiligd en de boeken en tijdschriften vonden eindelijk een geschikte plaats. Tijdens de vergadering van onze vereniging in maart 1999 werd de vrijdagavond (van 17 tot 20 u.) en de zaterdagmorgen (van 10 tot 13 u.) als ideale openings- en gebruikstijd vooropgesteld.

Ondertussen was het boekenbestand danig uitgebreid dat we, gezien de beschikbare ruimte, genoodzaakt waren beperkende criteria op te stellen voor wat bewaard diende te worden en wat niet. Alles moest opnieuw geïnventariseerd worden om begin 2000 de collectie te kunnen openstellen voor het publiek. Het selecteren, inventariseren van de boeken en het opstellen van een catalogus in een Access-programma, bleek een tijdrovende bezigheid te zijn. De openstelling voor het publiek had uiteindelijk plaats op 6 en 7 oktober 2001, ter gelegenheid van Laarnekermiss. We organiseerden een kleine tentoonstelling van waardevolle boeken en archiefmateriaal met betrekking tot ons werkgebied.

In maart 2002 was het aantal boeken opgelopen tot ongeveer 700 en er werden drie nieuwe kasten op kosten van de vereniging bijgeplaatst. Twee jaar later, in januari 2004, werden nog eens vier kasten gekocht. Maar zelfs met zeven extra kasten was het probleem van het plaatsen van het steeds maar aangroeiende boeken- en tijdschriftenbestand maar tijdelijk opgelost. We keken dan ook hoopvol uit naar de aankondigde vergroting van de openbare bibliotheek, waardoor mogelijk ook voor de vereniging wat extra ruimte zou worden voorbehouden.

Illustratie 1. Zicht op de huidige bewaarplaats voor de talrijke geschied- en heemkundige tijdschriften.

De openbare bibliotheek bezorgde ons regelmatig afgevoerde boeken, die we met dank aanvaardden. Die werken werden dan wel vanuit de openbare bibliotheek afgevoerd, maar zo bleven ze zo nodig beschikbaar.

Op dit ogenblik bevat onze bibliotheek naast ongeveer 1100 boeken en de vele jaargangen van een 90-tal tijdschriften: collecties kaarten (waaronder de originele Poppkaart en bijbehorende leggers), bidprentjes en overlijdensberichten, foto's van dorpszichten en dorpszichtkaarten van Laarne en Kalken, kopieën van parochieregisters, staten van goed, de volledige uitgave van Beeld & Spraak (Fotogroep Trefpunt), vele jaargangen van de parochiebladen van Laarne en Kalken, eigen archiefmateriaal, ...

Dit alles wordt de tweede zaterdag van de maand – behalve in juli en augustus - tijdens de openingsuren van de openbare bibliotheek, ter inzage gesteld van het publiek. Totnogtoe mochten we de belangstelling genieten van genealogen, heemkundigen, leerlingen van de middelbare school, hogeschool- en universiteitstudenten en leden van onze vereniging.

Nawoord

We verheugen ons met de mooie uitbreiding van het bibliotheekgebouw. De hernieuwde bibliotheek werd plechtig geopend tijdens het weekend van 13 en 14 september 2008.

Tijdens de voorbije maanden november en december 2008 werd voor alle boeken, tijdschriften en archivalia een gepaste plaats gevonden.

Onze bibliotheekwerking zal vanaf begin 2009 opnieuw zoals voorheen actief zijn.

ANALYSE VAN DE HUWELIJKSPATRONEN EN HET ALFABETISME IN DE SINT-MACHARIUSPAROCHIE LAARNE, 1655-1784.

Steffi Coppens¹

1. Bronnenbespreking en werkwijze.

Deze studie handelt over de huwelijken gesloten in de Sint-Machariusparochie te Laarne in de periode 1655-1784. In deze analyse wordt het aantal huwelijken bekeken in vijf verschillende decennia, gespreid over de zeventiende en de achttiende eeuw. Er werd gezocht naar jaar-, maand- en dagschommelingen. Op die manier kunnen mogelijke evoluties ontdekt worden. Daarnaast werden ook de handtekeningen van de bruidsparen onder de loep genomen, opdat er conclusies zouden kunnen getrokken worden over de graad van alfabetisme.

Bij de resultaten van dit onderzoek moeten enkele kritische bedenkingen gemaakt worden.

De huwelijken werden onderzocht aan de hand van kopieën van de originele parochieregisters, bewaard in het documentatiecentrum te Melle. De aanwezige klappers of inventarissen werden voor alle facetten van het onderzoek gebruikt, behalve voor het onderzoek naar het alfabetisme. Meer dan eens echter werden bij het inventariseren of klapperen van de registers namen en data foutief overgeschreven.

Een struikelblok om de al dan niet aanwezige handtekeningen na te gaan, vormden de kopieën van de originele parochieregisters. Die werden soms slordig, onleesbaar en onvolledig opgesteld.

Een laatste opmerking betreft de gegevens en conclusies met betrekking tot de alfabetisatiegraad. Niet iedereen die een handtekening kon zetten, kon ook schrijven. Vaak werd de handtekening net voor het huwelijk aangeleerd zodat men in het register zijn naam kon plaatsen. Er zijn bijgevolg verschillen te zien in de vlotheid waarmee een handtekening werd gezet. Om toch conclusies te kunnen trekken, werd er vanuit gegaan dat iemand kon schrijven wanneer hij of zij een handtekening plaatste in het register.

De gegevens en resultaten met betrekking tot Laarne worden grondig besproken. Telkens komen theoriën aan bod die een mogelijke verklaring kunnen bieden voor die resultaten. Daarnaast worden de gegevens voor Laarne vergeleken met die voor Wetteren en Vlaanderen.

¹ Bewerking van COPPENS S., *Analyse van de huwelijkspatronen en het alfabetisme in de Sint-Machariusparochie, Laarne 1655-1784*, oefening Nieuwe geschiedenis bij Dr. T. Lambrecht, 2de jaar Bachelor in de Geschiedenis, Universiteit Gent, academiejaar 2007-2008.

Heemkring De Faluintjes publiceerde een gelijkaardige studie: DELMOITIE K., *Huwelijken te Herdersem in de 17^e – 18^e eeuw* (1), in *De Faluintjes*, jg. 21, nr. 4, oktober-december 2008, pp. 439-455.

2. Inleiding op de Sint-Machariusparochie Laarne.

Voor gans Vlaanderen geldt de periode van de zeventiende en de achttiende eeuw als een turbulente periode met veel tegenslagen. Na het Twaalfjarig Bestand groeide de Franse dreiging jaar na jaar. In 1648 zou men de Vrede van Westfalen bereiken, tachtig jaar nadat de opstand was uitgebroken. Spanje deed alles wat in haar macht lag om de Zuidelijke Nederlanden in bezit te houden. Ondertussen was de vlucht uit de Zuidelijke Nederlanden op gang gekomen en werden de economische omstandigheden steeds slechter, mede door de afsluiting van de Schelde. Lodewijk XIV bleef azen op de Nederlanden. Pas met het beëindigen van de Spaanse Successieoorlog zou hieraan een einde komen met het Barrièretraktaat. De Zuidelijke Nederlanden kwamen in de achttiende eeuw onder supervisie van de Oostenrijkers te staan. In 1740 barstte de Oostenrijkse Successieoorlog los². Ook Laarne zou met enkele van deze moeilijkheden te maken krijgen.

Laarne was een eenvoudig plattelandsdorp waar de landbouwers in de meerderheid waren. Laarne vormde sedert de dertiende eeuw een heerlijkheid op zich. In de zestiende eeuw kwam ze in handen van de familie De Southete-van Zuylen en in 1656 ging de heerschappij over naar de familie Van Vilsteren. In 1673 werd de heerlijkheid Laarne tot baronnie verheven. Op het einde van de achttiende eeuw behoorde ze tot de graaf de Ribaucourt³. Laarne behoorde tot het bestuurlijke en rechterlijke gebied van Dendermonde (het Land van Dendermonde). De parochie had een eigen vierschaar met zowel lage als hoge rechtsoefening. Sinds 1590 viel de Sint-Machariusparochie onder het gezag van het dekenaat Dendermonde, dat op zijn beurt richtlijnen kreeg vanuit het Bisdom Gent⁴. De Franse dreiging zorgde voor heel wat angst onder het volk. Niet onterecht, zo bleek ook in Laarne, want de parochie werd gedeeltelijk verwoest in 1675⁵. Naast die frequente oorlogstroebelen waren er ook de problemen op het land of met het vee. De rundveepest bedreigde de veeteelt in Vlaanderen tussen 1769 en 1780. Laarne kwam nooit echt oog in oog te staan met de ziekte, maar trof toch preventiemaatregelen⁶. Daarnaast volgden oogstvernielingen elkaar soms snel op: zowel in 1683⁷ als in 1709⁸ was de oogst niets waard. Er werd geen literatuur gevonden die uitsluitsel geeft over het dominante landbouwtype. Uit de telling van 1709 bleek dat er in het begin van de achttiende

² BLUM J.C.H., LAMBERTS E., *Geschiedenis van de Nederlanden*, Baarn, 2007, pp. 127-221.

³ BROECKAERT J., *Geschiedenis van Wetteren, gevolg van een historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862, p. 235.

⁴ BALTHAU E., ed., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, pp. 16-17.

⁵ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, p. 12.

⁶ SCHEPENS E.L., De rundveepest in Laarne 1769-1786, in *Castellum*, 2 jg., 1986, 4, pp. 32-35.

⁷ DE WILDE J.R.J., De omvang van de brandschatting te Laarne in 1675, in *Castellum*, 10 jg., 1994, 3-4, p. 12.

⁸ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, p. 23.

eeuw tarwe, boekweit, haver, koren, gerst, bonen, erwten en *vistenen*⁹ werden geteeld. Het grootste deel van het akkerland werd aan roggeteelt voorbehouden. Aardappelen kwamen er pas later¹⁰. De Potter en Broeckaert vertellen dat er slechts weinig vruchtbare grond in de parochie aanwezig was. Bovendien zou er rond 1830 een aanzienlijke veestapel geweest zijn. Terwijl over de nijverheid het volgende werd geschreven: *Behalve een drietal bierbrouwerijen en vijf windmolens, worden hier geene bijzondere nijverheden uitgeoefend*¹¹.

De opkomst van de proto-industrie of de huisnijverheid vond eveneens in Laarne plaats. Een explosieve toename van het aantal spinnewielen en weefgetouwen was er blijkbaar niet¹².

Door verscheidene belastingen en tienden hadden de inwoners van Laarne soms met financiële moeilijkheden, zeg maar armoede, te kampen¹³. Ondanks alle moeilijkheden had men oog voor ontspanning. Zo werd op 'tweede sinksen' een processie gehouden ter ere van parochiepatroonheilige Sint-Macharius. Tevens werd daarbij de kerk 'gekroond'. Uit diverse bronnen blijkt dat de parochianen het soms te bont maakten en het religieuze aspect vergaten. De pastoor stelde alles in het werk om de afstand van de ommegang in de zeventiende eeuw in te korten¹⁴.

2. Analyse van de onderzoeksgegevens van de parochie Laarne.

2.1. Evolutie van het aantal huwelijken.

Het aantal huwelijken werd onderzocht aan de hand van de parochieregisters van volgende vijf decennia: 1655-1664, 1685-1694, 1715-724, 1745-1754 en 1775-1784. Omdat alle huwelijken in Laarne waarop deze studie gebaseerd is, opgenomen werden in het werk van Eeckhout, verwijzen we voor de nominatieve en genealogische gegevens naar dat werk¹⁵.

⁹ *Vistenen* of *vitsenen*: akkergewas gebruikt als algemeen voedingsmiddel voor de mens (een soort bonen, erwten en/of rapen).

¹⁰ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, p. 31.

¹¹ DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Dendermonde, Hamme, Laarne, Lebbeke*, Gent, 1889, pp. 5-6.

¹² GOOSSENS C., *De ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen: regionale en demografische implicaties (1650-1850)*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling universiteit Gent), 1984, pp. 193-194.

¹³ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, p. 28 en BALTHAU E, ed., o.c., pp. 24-30.

¹⁴ DE POTTER F., BROECKAERT J., o.c., pp. 74-75.

¹⁵ EECKHOUT F., *Laarne, Trouwen (Sint-Macharius) 1594-1812*, Melle, 2006. Raadpleegbaar in onder andere de gemeentelijke openbare bibliotheek Laarne en de bewaarbibliotheek Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne.

2.1.1. De resultaten.

In de eerste onderzochte periode (1655-1664) bleef het aantal huwelijken vrij stabiel: tussen tien en eenentwintig per jaar. De totale som van de huwelijken in dat decennium bedroeg 144.

In de tweede periode (1685-1694) varieerde het aantal huwelijken van negen tot twintig per jaar. Enkel voor 1688 geldt dat niet. Met drie huwelijken in één jaar, kan er gesproken worden van een opmerkelijke daling. In vergelijking met de vorige besproken periode daalde het totaal aantal huwelijken in dit decennium met negen eenheden. De uitzonderlijke daling in 1688 kan veroorzaakt zijn door de oorlogssituatie. Zowel de Fransen als de Spanjaarden maakten aanspraak op onze gewesten. De terugval kan het gevolg zijn van een jaar vol angst, waarbij de oorlog ook Laarne trof. Er zijn echter geen duidelijke indicaties die erop wijzen dat Laarne het toen zwaar te verduren had. Lostrie en Van Damme vermelden dat de parochies van het Land van Dendermonde een vredesverdrag sloten met generaal d'Humières die deze gebieden teisterde. Die man had in 1675 reeds een deel van Laarne platgebrand. In ruil voor een fikse som geld werden die parochies van het Land van Dendermonde niet langer lastig gevallen door de Fransen¹⁶. Dit zorgde echter niet voor een aangename periode, daar de inwoners verplicht bleven aan zowel Spaanse als aan Franse troepen belastingen te betalen¹⁷.

In de derde periode (1715-1724) fluctueerde het aantal huwelijken tussen 10 en 29 per jaar. De laatste drie jaren waren daarbij uitschieters: het aantal huwelijken lag telkens in de twintigtallen. In 1724 trouwden er maar liefst 29 stellen. Tijdens deze derde periode werden 174 huwelijken gesloten. Dat waren er 39 meer dan tijdens de vorige periode en 30 meer dan tijdens de eerste periode. De drie laatste jaren halen vrij hoge cijfers. Dit kan wijzen op een welvarende periode. Laarne had toen een vrij turbulente periode achter de rug. In de eerste jaren van de achttiende eeuw was de Spaanse Successieoorlog aan de gang, waarbij de Franse troepen in 1708 ook Laarne doortrokken om Gent te bereiken. In 1709 moest het dorp een zware misoogst verwerken¹⁸. Na die jaren vol tegenslagen, lijkt het aannemelijk dat de inwoners opnieuw plezier wilden maken en positief naar de toekomst keken. Het hoger aantal huwelijken kan hiervan een gevolg geweest zijn.

In de periode 1745-1754 daalde het aantal huwelijken. Voor de meeste jaren blijft het aantal getrouwde koppels in Laarne in de hoge tientallen hangen. In 1749 en 1751 daalde het aantal respectievelijk naar vijf en negen. Met 140 huwelijken over tien jaar gespreid, kan men stellen dat het totale aantal behoorlijk daalde. Die plotse daling in vergelijking met de derde periode, kan verklaard worden door het begin

¹⁶ VAN DAMME D., LOSTRIE C., *Het kasteel en de meersen, grasduinen in natuur, geschiedenis en folklore van Laarne en Kalken*, Kortrijk, 1987, p. 195.

¹⁷ DE WILDE J.R.J., o.c., p. 12.

¹⁸ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, p. 23.

van de Oostenrijkse Successieoorlog in 1740. Laarne kreeg misschien af te rekenen met soldatentroepen of andere oorlogsnarigheden, mogelijke gebeurtenissen waarover nog geen literatuur werd gevonden.

In de laatste periode (1775-1784) zijn er grote jaarschommelingen in het aantal huwelijken. In 1775 trouwden er 21 stellen, terwijl er in het daaropvolgende jaar slechts vier bruidsparen waren. In 1780 steeg het aantal huwelijken tot 32 per jaar. De jaren nadien daalden de aantallen opnieuw tot in de tientallen of nog lager. Uit tabel 1 blijkt dat er tijdens die periode slechts 132 huwelijken zouden hebben plaats gevonden. Met de gegevens voor 1779 werd geen rekening gehouden omwille van onduidelijkheden¹⁹. Het jaargemiddelde van het aantal huwelijken sluit aan bij dat van de vorige periode. De dalende tendens die in de vorige periode werd ingezet, wordt dus tot en met 1784 aangehouden.

Er zijn geen specifieke oorzaken bekend voor de grote jaarschommelingen, noch voor het lage aantal koppels dat huwde in een bepaald jaar. Frankrijk zou opnieuw zijn opmars maken en de Zuid-Nederlandse gebieden kortstondig inlijven in 1785. Wellicht zorgde de Franse dreiging opnieuw voor angst onder de bevolking en werden huwelijken daardoor uitgesteld of afgelast.

	Totaal aantal huwelijken	Gemiddelde per jaar
1655-1664	144	14,4
1685-1694	135	13,5
1715-1724	174	17,4
1745-1754	140	14
1775-1784*	132	14,7

*Tabel 1. Evolutie van het gemiddelde aantal huwelijken per jaar; periode 1655-1784. Voor de periode met * werd rekening gehouden met de resultaten voor een periode van negen jaar.*

2.1.2. Even resumeren.

Over de hele periode, 1655-1784, kan geconcludeerd dat het aantal huwelijken tijdens de eerste twee onderzochte decennia stabiel bleef. Nadien kwam er een sterke stijging die aanhield tot en met 1724 en die in dat jaar ook een hoogtepunt kende. De opwaartse beweging zou kunnen verklaard worden door de machtswissel die had

¹⁹ Voor het jaar 1779 werden niet alle verbintenissen, die vermeld zijn in de klapper, gevonden in het overeenstemmende parochieregister. Bepaalde ondertrouwen werden weergegeven, maar de overeenstemmende "echte" trouw niet, of omgekeerd. Dat is wellicht te wijten aan het verloren gaan van de originele parochieregisters. Om misleidende of verkeerde conclusies te vermijden, werden de gegevens over dat jaar niet in de tabellen opgenomen en zal er bijgevolg geen conclusie over 1779 volgen.

plaats gevonden. De Fransen namen eindelijk wat meer afstand en de Spanjaarden hadden de strijd opgegeven. De Oostenrijkers hadden sinds het begin van de achttiende eeuw de macht over de Zuidelijke Nederlanden in handen gekregen en dit bracht op termijn een vredevolle periode met zich mee. Opvallend is ook dat het aantal huwelijken per jaar zelden lager is dan tien.

De cijfers voor de laatste twee periodes geven een lichte daling aan. De situatie van vóór 1715 keert terug. Met andere woorden: de derde periode is een uitzondering.

2.1.3. Algemene verklaringen.

Hierboven werden enkele verklaringen voor het fluctuerende aantal huwelijken binnen een jaar, decennium of langere periode aangehaald. Vaak hadden oorlogen gevolgen voor het huwelijksgedrag. Tijdens zulke crisissen werden trouwerijen uitgesteld, waardoor er in het oorlogsjaar soms een dalend aantal huwelijken te zien is. In de periode die volgt op de oorlogsjaren kan er soms een stijging van het aantal huwelijken te merken zijn. De uitgestelde verbintenissen vonden dan immers plaats, maar ook weduwes hertrouwden. Daarnaast was er een aparte categorie: de weeskinderen. Zij die hun ouders hadden verloren tijdens de oorlog, huwden vroeger en ook hun trouw vond plaats in de eerste jaren na de oorlog²⁰. Vandenbroecke vermeldt dat het vooral de jongvolwassenen waren die na een mortaliteitscrisis snel huwden²¹. In de parochie Wetteren werd een hoog aantal huwelijken gesignaleerd in de tijdspannes 1676-1685 en 1736-1745, als gevolg van de pestepidemieën die het voorgaande decennium de gemeente hadden geteisterd²². Mogelijk verklaart de invloed van mortaliteitscrisissen, als gevolg van oorlog of ziekte, eveneens het stijgend of dalend aantal huwelijken op korte termijn in de onderzochte parochie.

Anderen zoeken verklaringen voor de op- en neergaande cijfers in de economische situatie van de regio of in die van het land/rijk waartoe de parochie behoorde, in dit geval de Zuidelijke Nederlanden.

Wrigley legt het verband tussen huwen en de economie door middel van het reële loon, dat de koopkracht weergeeft, te berekenen. Het reële loon wordt bepaald door de prijzen van de producten en die bepalen op hun beurt de levensstandaard. Hierbij wordt verondersteld dat de meeste paartjes gewacht hebben tot betere tijden vooraleer elkaar het jawoord te geven. Hij berekent het bruto huwelijkscoëfficiënt dat samenhangt met het reële loon. Wanneer het reële loon stijgt, stijgt eveneens het aantal huwelijken. Die relatie is te zien op lange termijn, met een vertraging van

²⁰ VAN DOOREN H., *Historisch-demografische studie van de gemeente Wetteren, 1750-1796*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1980, p. 57.

²¹ VANDENBROECKE C., Karakteristieken van het huwelijks- en voortplantingspatroon Vlaanderen en Brabant, 17e-19e eeuw, in *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2 jg., 1976, mei, p. 113.

²² DE BROUWER J., Demografische en sociaal-economische evolutie van Wetteren, in *Tijdschrift voor Heemkunde en geschiedenis Wetteren*, 10 jg., 1963, 3-4, p. 12.

twintig jaar²³. Dit houdt in dat prijzen op een bepaald moment dalen en bijgevolg de reële lonen stijgen, zodanig dat de levensomstandigheden verbeteren. Twintig jaar na deze vooruitgang, zou men dan een stijging in het aantal huwelijken moeten zien. Prijswijzigingen moeten een hoog niveau overschrijden eer ze op korte termijn invloed kunnen uitoefenen op het huwelijksgedrag. Het bruto huwelijkscoëfficiënt voor de Zuidelijke Nederlanden in 1670 wordt geschat op 15‰, dat van 1700 op 13‰. Onze gebieden verkeerden toen in oorlog. Dit had echter positieve gevolgen op korte termijn, de kansen op huwelijken werden vergroot. Tussen 1730 en 1790 daalde het percentage tot 8,5‰²⁴. Een effect van dalen of stijgen heeft twintig jaar nodig. Als het percentage in 1730 daalde, bestaat de mogelijkheid dat in 1750 ook minder huwelijken plaatsvonden. Deze theorie kan een mogelijke verklaring zijn voor de terugval van het aantal huwelijken vanaf 1745.

2.1.4. Demografie.

Er rest ons nog een verband te zoeken tussen de afgesloten huwelijken en de demografie. Het spreekt voor zich dat er moet gezocht worden naar indicaties die wijzen op een stijgend of dalend bevolkingsaantal in Laarne. Nadien moet er worden gekeken of er in dezelfde periodes van positieve en negatieve bevolkingsgroei ook meer of minder huwelijken plaats vonden. Bij het volgen van deze stelling zouden we in het geval van Laarne, op basis van de resultaten van de huwelijken, een sterke bevolkingsstijging moeten vinden, vooral tussen 1715 en 1724. In de andere periodes bleef het aantal huwelijken stabiel. Als het aantal huwelijken gelijk loopt met de bevolkingsevolutie, zou dit betekenen dat het bevolkingsaantal stagneerde. Dit zou vrij merkwaardig zijn in het Ancien Regime. Het jammerlijke bij het zoeken naar deze bevolkingsevoluties is dat er nog geen volledige demografische studie werd gemaakt voor Laarne. Aan de hand van enkele andere bronnen kan ik wel enkele feiten afleiden met betrekking tot de plaatselijke demografie.

Volgens de Potter en Broeckaert zouden er in Laarne in de tweede helft van de zestiende eeuw slechts 550 communicanten geweest zijn, terwijl dat in 1712 reeds was gestegen tot 1050. Het communicantencijfer steeg verder naargelang de jaren verstreken²⁵. Dit wijst erop dat het bevolkingsaantal steeg²⁶. Volgens de bevolkingstelling van 1709 had Laarne minstens 1650 inwoners. Laarne was daarmee een zeer dicht bewoond gebied in Oost-Vlaanderen²⁷.

²³ WRIGLEY T., The means to Marry: Population and Economy in Pre-industrial England, in *The Quarterly journal of social affairs*, 3 jg, 1985, pp. 278-279.

²⁴ LAMBRECHT T., Mondelinge mededeling via college van 26 oktober 2007.

²⁵ DE POTTER F., BROECKAERT J., o.c., p. 7.

²⁶ Communicantencijfers worden frequent gebruikt om het bevolkingsaantal van een bepaalde omschrijving te berekenen.

²⁷ DE WILDE J.R.J., o.c., 1995, pp. 31-33.

Voor Wetteren blijkt dat de positieve bevolkingsgroei gepaard ging met een stijgend aantal huwelijken. Voor die parochie is de these aldus correct²⁸. Uit de weinige demografische bronnen voor Laarne kan ik mits de nodige voorzichtigheid afleiden dat Laarne een stijgend aantal inwoners kende tijdens het Ancien Regime. Verdere conclusies omtrent het parallellisme tussen de bevolkingsevolutie en de huwelijkscijfers kunnen er niet getrokken worden bij gebrek aan bronnen.

Boserup²⁹ legde een verband tussen de demografische dynamiek en de economische evolutie. Bij het bekijken van de bevolkingsevolutie van de Zuidelijke Nederlanden in de periode 1700-1850 ziet men een sterke stijging. Tot en met het midden van de achttiende eeuw waren Oost- en West-Vlaanderen de provincies waar het bevolkingsaantal het snelst steeg. Volgens Diepvents zou het 'epicentrum van het economische gebeuren' dan ook in die provincies gelegen hebben³⁰.

We kunnen stellen dat Laarne past in het model van de bevolkingsstijging in Oost-Vlaanderen. Dit is nauwelijks te zien aan de evolutie van de huwelijken. Enkel tussen 1715 en 1724 was er een merkwaardige stijging. Wellicht is er in Laarne geen parallellisme tussen het bevolkingsaantal en het aantal huwelijken.

2.1.5. Proto-industrie in Laarne.

Vorsers gewagen soms van een link tussen de opkomst van de huisnijverheid, ook wel omschreven als de proto-industrie, en de bevolkingsgroei. Op die manier zou de proto-industrie onrechtstreeks verbonden zijn met het huwelijksaantal. Tijdens het Ancien Regime zou deze industrie ook in Laarne opduiken. In een studie was te zien dat het procentuele aantal spinnewielen steeg in de zeventiende en de achttiende eeuw, het procentueel aantal weefgetouwen steeg in veel mindere mate³¹. Al bij al bleef de opkomst van de eerste industrie vrij beperkt. De vraag of die beperkte economische nieuwigheid invloed heeft uitgeoefend op de huwelijksintensiteit, blijft dan ook onbeantwoord.

2.2. Maandschommelingen van de huwelijksluitingen.

De maandschommelingen van de huwelijksluitingen in Laarne worden besproken aan de hand van tabel 2 en grafiek 1. Er werd gezocht naar de maanden waarin men het meest of het minst trouwde. Vervolgens wordt ingegaan op de maandschommelingen van de huwelijken in buurgemeente Wetteren en in Vlaanderen.

²⁸ DE BROUWER J., o.c., pp. 11-12.

²⁹ LAMBRECHT T., Mondelinge mededeling via college. Het bekendste boek van de Deense economete en publiciste Ester BOSERUP is *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*, Chicago, 1965.

³⁰ DIEPVENTS P., *Bewogen tijdens van immobiliteit: demografisch onderzoek naar de seizoensschommelingen van de huwelijksluitingen in Oost-Vlaanderen (1600-1800)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1992, pp. 11-13.

³¹ GOOSSENS C., o.c., pp. 193-194.

2.2.1. Bespreking van de resultaten.

In de periode 1655-1784 wijzigde de voorkeur voor een maand om in te huwen enkele keren. Tussen 1655-1724 is er een patroon te zien waarbij er vooral voor januari, februari, april, oktober of november wordt geopteerd. In de periode daarop waren de maanden januari tot en met april het meest geliefd. Voor velen was de zomermaand juli ook een optie geworden. In het laatste onderzochte decennium, 1775-1784, is er opnieuw een verandering te zien in het patroon. Februari, april, juli en vooral mei werden de nieuwe favorieten. November werd opnieuw de wintermaand bij uitstek om te huwen.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
1655-1664	9,3	16,4	3,6	12,9	4,3	7,1	5,7	2,9	10	13,4	15,7	1,4
1685-1694	8,9	9,6	5,2	16,3	1,5	5,9	8,9	2,2	5,2	14	13,1	8,9
1715-1724	9,2	16,7	2,3	17,3	4	11,5	8	5,8	4	9,8	9,8	1,7
1745-1754	11,4	9,3	1,4	15,7	10,7	8,6	13,6	8,6	7,9	3,6	7,1	2,1
1775-1784	6,8	9	0,8	12,9	24,2	6	9	6	7,6	4,5	11,4	1,5

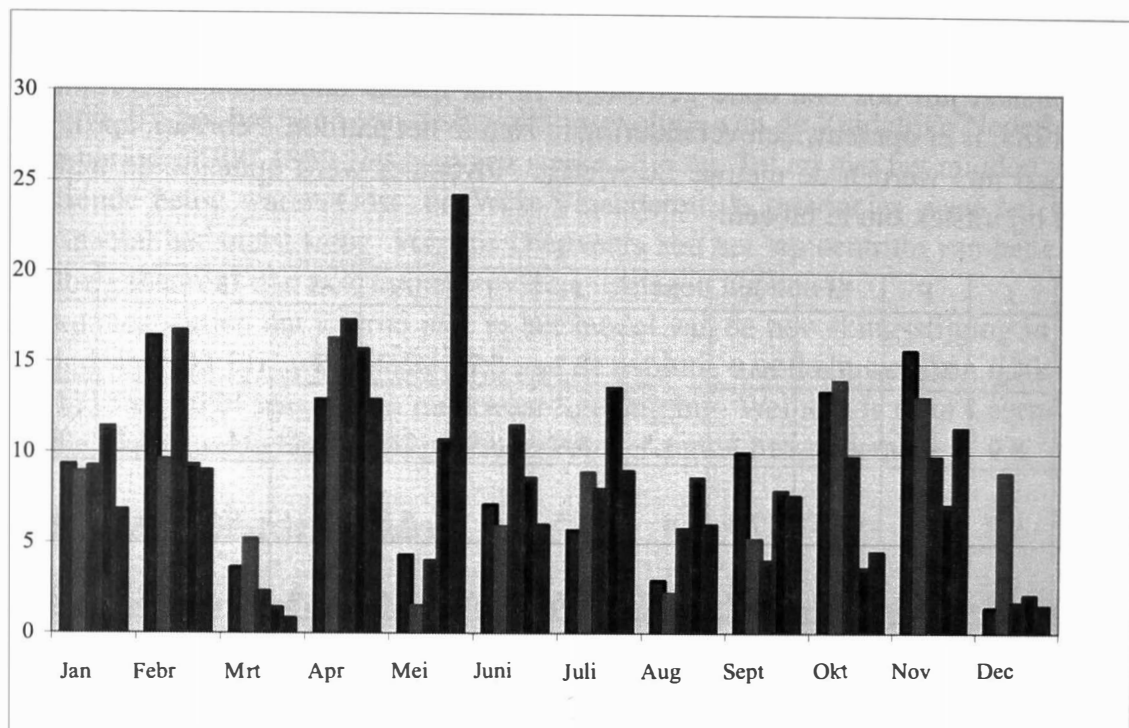
Tabel 2. Maandschommelingen in de huwelijken, uitgedrukt in percenten, periode 1655-1784.

Opvallend voor alle periodes is het vrij lage aantal huwelijken in de maanden december en maart. In de tweede periode is er een iets hoger cijfer te zien voor de maand maart, bovendien is dit ook het geval voor december.

Voor de maand mei zien we dat zowel in het begin als in het midden of op het einde van deze maand werd getrouwd. Dit geldt voor alle periodes, ook die waar mei nog een ongewenste maand was om in te trouwen. Er is slechts een klein verschil merkbaar. Nochtans zou men kunnen denken dat men meer zou trouwen in het begin van de maand mei. De pachtcontracten liepen dan immers af waardoor men meer tijd had om te huwen. Verder werd er in Laarne een grote processie op '2^e Sinksen' gehouden, wat gepaard ging met wilde festiviteiten. Waarschijnlijk startten vrijages op zulke feestelijkheden (ook op christelijke feestdagen kon dit gebeuren), het trouwen vond wellicht enkele maanden later plaats³². Ook uit resultaten over de maandschommelingen van geboortes is af te leiden dat de start van een vrijage veelal

³² VANDENBROECKE C., *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel-Amsterdam, 1986, p. 27.

samenviel met festiviteiten³³. Van de festiviteiten in mei zou men aldus enkele maanden later de resultaten zien, wat misschien het hoge aantal huwelijken in juli, een maand waarin men op het veld moest werken en huwen niet vanzelfsprekend was, kan verklaren.

Grafiek 1. Maandschommelingen in de huwelijken, uitgedrukt in procenten, periode 1655-1784.

Elke balkverzameling omvat van links naar rechts de vijf onderzochte periodes in volgorde.

2.2.2. Vergelijking met de situatie in Vlaanderen en in Wetteren.

De vaststellingen van Diepvents voor Vlaanderen lopen grotendeels gelijk met de conclusies voor Laarne. In Vlaanderen en in Laarne waren maart en december geen populaire maanden om te huwen. Ook in de zomermaanden vonden er weinig bruiloften plaats. April was de populairste maand in de zeventiende eeuw, mei werd dan weer de geliefkoosde trouwmaand in de achttiende eeuw³⁴. Opmerkelijk is wat Diepvents eraan toevoegt voor de maand maart: een fluctuerend aantal huwelijken in maart in de zeventiende en de achttiende eeuw linkt hij aan de macht van de kerk. Een hoger aantal huwelijken verwijst naar ontkerkelijking, en een dalend aantal

³³ VANDENBROECKE C., Seksualiteit en huwelijksbeleving in Vlaanderen, in *Spiegel HiStoriael: maandblad voor geschiedenis en archeologie*, 14 jg., 1979, juli - augustus, p. 430.

³⁴ DIEPVENTS P., o.c., pp. 86-88.

nadien aan de kerk die haar greep op de mensen opnieuw wist te verstevigen en strenger optrad tegen dissidenten. Voor Laarne stijgt of daalt het aantal trouwerijen in deze maand gedurende het Ancien Regime soms licht. De vraag hierbij is of dit echt te wijten is aan het fenomeen van ontkerkelijking en de macht van de kerk. Naar mijn mening is dit niet zo, de schommelingen zijn immers te klein. Wellicht lapten de stellen de regels aan hun laars wanneer ze verplicht waren te trouwen in deze maand omwille van een zwangerschap.

De seizoenfluctuaties voor Laarne lopen ook grotendeels parallel met die voor Wetteren. De verbintenissen beperkten zich in Wetteren vooral tot de maanden januari, februari, mei, juni, juli en november. De meeste van die maanden werden ook in Laarne veel gekozen. De maand mei maakte een opmars in de achttiende eeuw, zoals dat ook in Laarne gebeurde. Eveneens werden hier de kerkelijke regels gevolgd³⁵.

2.2.3. Verklaringen.

Vandenbroecke geeft een verklaring voor het lage aantal huwelijken in de maanden december en maart. Volgens de kerkelijke kalender vindt/vond de veertigdagentijd, de vasten - de veertig dagen die vooraf gaan aan Pasen - voornamelijk plaats in maart. In die maand van onthouding waren bruiloftsfeesten ongewenst. In december valt de advent, ook in deze periode waren feesten een teken van slecht gedrag in de ogen van de kerk. In Laarne had de katholieke kerk wellicht nog een sterke greep op alle aspecten van het leven van de inwoners. Wilden de parochianen niet buiten de gratie van de kerk vallen, dan volgden zij beter de regels van de kerk op. Vandenbroecke verwijst naar de Mechelse catechismus: *tijden van penitentie ende devotie de welke door de blydschappe die op de bruyloften gemeynelyk geschied belet worden*³⁶.

Voor het lage aantal huwelijken in de zomermaanden zocht hij de oorzaak bij het veldwerk. In agrarische parochies werd de zwaarste arbeid op het land immers in juli en augustus verricht en had men bijgevolg in de zomermaanden geen tijd voor festiviteiten zoals bruiloften. Het hoge aantal huwelijken in de maand mei verklaart Vandenbroecke door de pacht- of dienstcontracten die afliepen in het begin van die maand. Het trouwen in mei staat in contrast met de volksgezegden over die maand: *de meikatten deugen niet*³⁷. Diepvents verklaart de plotse overschakeling naar de maand mei als volgt: *Juist de omvang van de populariteit die de maand mei in de 18^e eeuw geniet, geeft aan dat de motieven ervoor eenzelfde karakter hebben als die voor de afkeer in de 17^e eeuw. Net als de afkeer moet de voorkeur een religieus gekleurd karakter hebben gehad*³⁸. Het huwen in de Mariamaand tijdens de acht-

³⁵ VAN DOOREN H., *o.c.*, pp. 187-188.

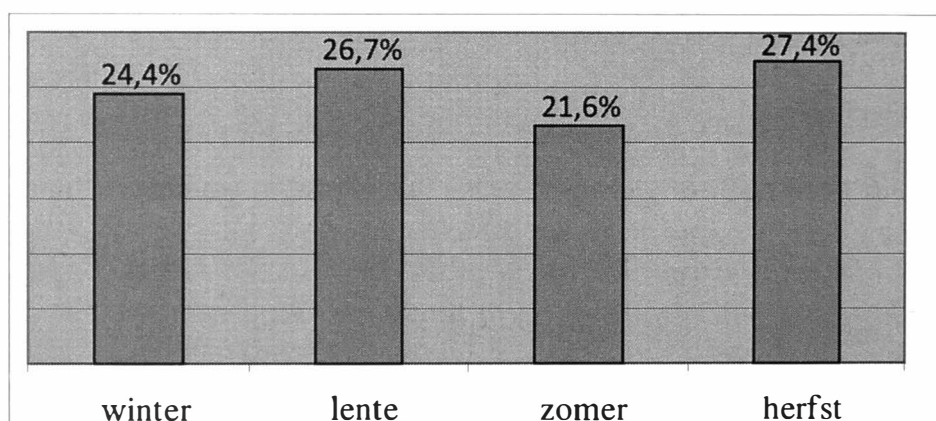
³⁶ VANDENBROECKE C., *o.c.*, 1986, pp. 31-32.

³⁷ VANDENBROECKE C., *o.c.*, 1986, p. 33.

³⁸ DIEPVENTS P., *o.c.*, p. 96.

tiende eeuw zou dus religieuze wortels hebben gehad. Die verklaringen kunnen toegepast worden op de gegevens voor Laarne, dezelfde evoluties waren immers op te merken, al gaat dit niet helemaal op voor de maand juli.

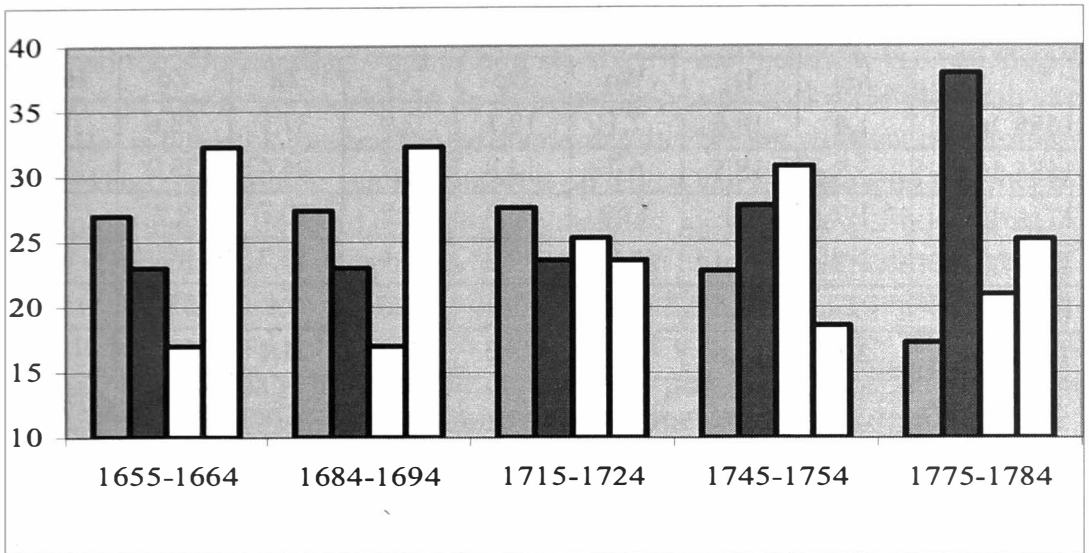
Kussmaul trachtte een verklaring te geven voor de maandschommelingen aan de hand van het overheersende type landbouw. In een parochie waar voornamelijk graan werd geteeld, zou men veelvuldig na de zomermaanden trouwen. In een parochie waar vooral aan veeteelt werd gedaan, zou men vooral in het voorjaar trouwen. Wanneer er in geen van beide voornoemde seizoenen een piek was, zou de parochie een rurale industrie hebben gehad³⁹. Zoals reeds werd gemeld, staat niet vast welk landbouwtype in Laarne overheerste.

Grafiek 2: Procentueel aantal huwelijken te Laarne per seizoen, periode 1655-1784.

In het kader van de theorie van Kussmaul stelde ik voor Laarne een grafiek op met de gegevens over de huwelijken, geordend volgens de seizoenen (grafiek 2). Er blijken nauwelijks verschillen te zijn tussen de seizoenen waarin men huwde. Volgens de interpretaties van Kussmaul zou Laarne een rurale industrie gehad hebben: er zijn immers geen seizoenspieken waar te nemen voor de ganse onderzochte periode.

³⁹ KUSSMAUL A., Time and space, Hoofs and Grain: The seasonality of Marriage in England, in *Journal of Interdisciplinary History*, 15 jg., 1985, Spring, p. 773.

Grafiek 3. Evolutie van het aantal huwelijken per seizoen, uitgedrukt in percenten, periode 1655-1784. Van links naar rechts: winter, lente, zomer en herfst.

Grafiek 3 geeft de mogelijke evoluties in het huwen per seizoen weer. Uit die grafiek kan men afleiden dat in de zeventiende eeuw meer gekozen werd voor de koudere maanden (herfst en winter) om te trouwen. In de achttiende eeuw kozen de bruidsparen eerder voor de warmere maanden (lente en zomer).

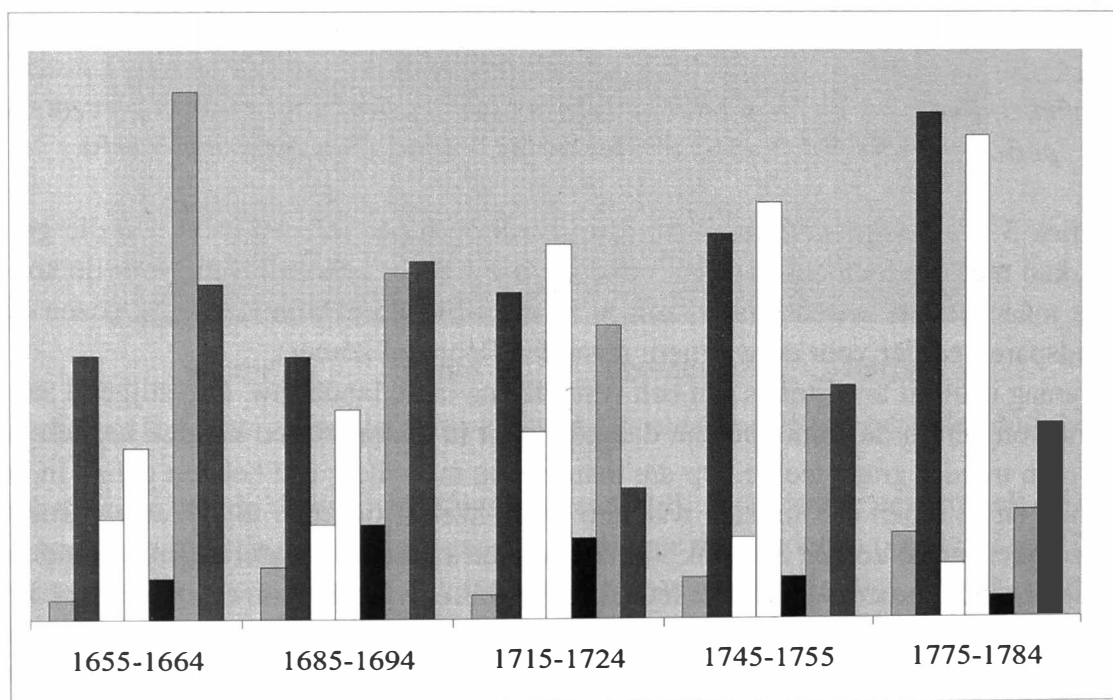
De vraag is of dit te wijten is aan een verandering in de landbouw. Een stijgend aantal huwelijken in de zomer en een dalend aantal in de herfst zou kunnen betekenen dat men minder graan teelde. Op die manier zou men meer tijd hebben gehad in de zomer, en zou men niet moeten wachten op de herfst vooraleer te trouwen. Minder huwelijken in de zomer zou ook kunnen wijzen op een verandering in pre-industriële productieprocessen. Als de industrie zijn intrede maakt, zou er minder worden gehuwd in de zomer⁴⁰. Wanneer de interpretatie van Kussmaul wordt gevolgd, zou er in Laarne, naast een evolutie in de seizoenen op het vlak van huwelijken, ook een evolutie op het vlak van landbouw moeten geweest zijn.

⁴⁰ LAMBRECHT T., Mondelinge mededeling via college.

2.3. Dagschommelingen van de huwelijkssluitingen.

	Ma	Di	Wo	Do	Vr	Za	Zo	Totaal
1655-1664	1,4	18,6	7,1	12,1	2,9	37,1	23,6	100
1685-1694	3,7	18,5	6,7	14,8	6,7	24,4	25,2	100
1715-1724	1,7	23	13,2	26,4	5,7	20,7	9,2	100
1745-1754	2,9	27,1	5,7	29,3	2,9	15,7	16,4	100
1775-1784	6	35,6	3,8	34	1,5	7,6	13,7	100
Totaal	3,1	24,6	7,3	23,3	3,9	21,1	17,6	100

Tabel 3. Dagschommelingen in huwelijken, in percenten, periode 1655-1784.

*Grafiek 4. Dagschommelingen in huwelijken, in percenten, periode 1655-1784.
Telkens van links naar rechts: maandag tot zondag.*

In tabel 3 en grafiek 4 worden de resultaten weergegeven van de weekdays waarop men in Laarne huwde tijdens de vijf onderzochte periodes.

2.3.1. Bespreking van de resultaten.

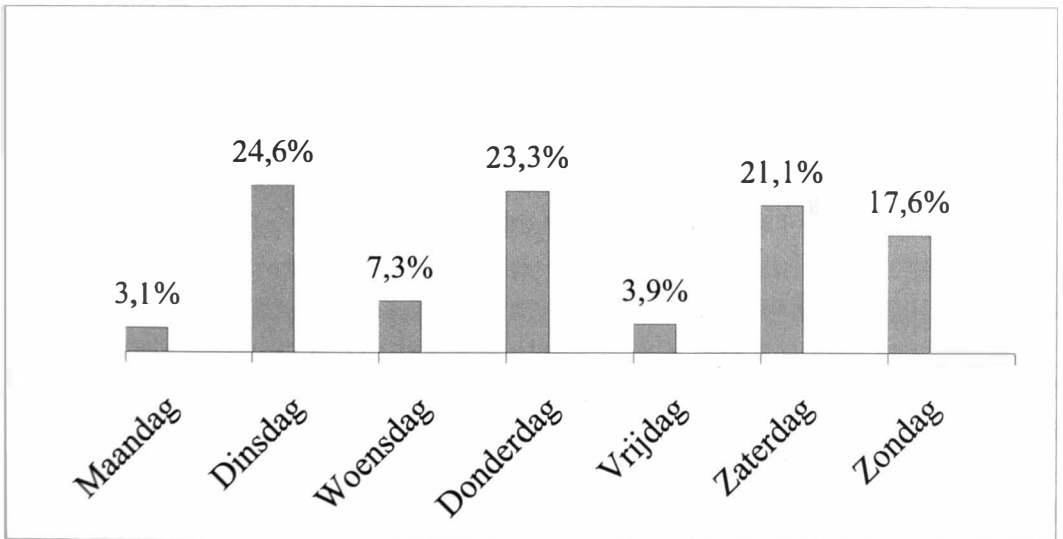
In de eerste onderzochte periode werd vooral op zaterdag en zondag gehuwd. Ook op dinsdag trouwden er heel wat koppels.

In de periode 1685-1694 bleven de meeste stellen huwen op zaterdag en zondag, een kleiner aantal koos voor dinsdag. Ook donderdag werd belangrijker voor de bruidsparen.

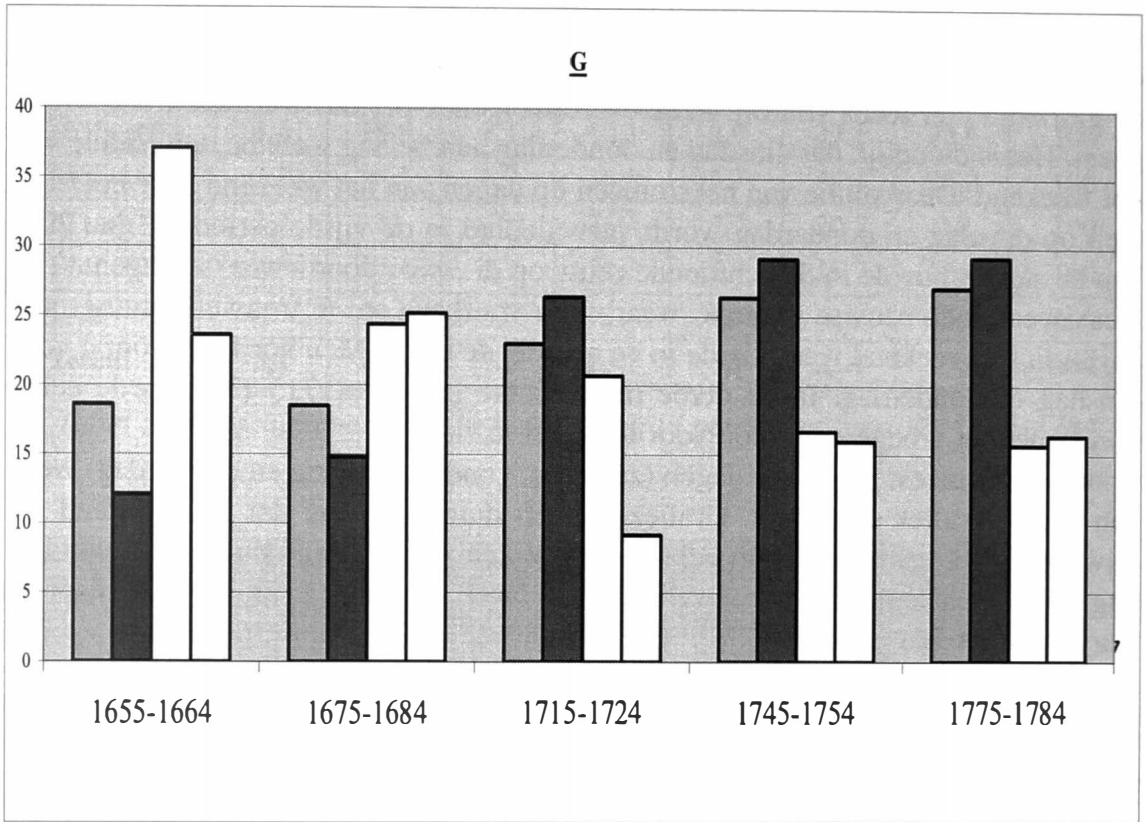
In de derde periode nam het aantal stellen dat huwde op dinsdag en donderdag opvallend toe. Op zaterdag werd er nog steeds vrij veel gehuwd, voor zondag was de glorie tijd hier reeds voorbij. In de daaropvolgende periode werd die trend voortgezet. Het is duidelijk dat dinsdag en donderdag aan belang wonnen, ten nadele van het weekend. De evolutie van het trouwen op dagen van het weekend naar het trouwen op dinsdag en donderdag wordt vervolledigd in de vijfde periode. Bijna 70% van de stellen huwde in de achttiende eeuw op die twee doordeweekse dagen.

Het zeventiende eeuwse gebruik, waarbij de voorkeur om te trouwen uitging naar dagen in het weekend, veranderde in de achttiende eeuw. Men koos dan vooral voor dinsdag of donderdag. In de derde onderzochte periode (1715-1724) is de echte breuk met het vroegere patroon voor het eerst te zien.

Voor de vier meest populaire dagen (zaterdag, zondag, dinsdag en donderdag) werd een aparte grafiek opgesteld. Grafiek 6 geeft duidelijk weer dat het weekend als huwelijksluitingsmoment aan belang verloor, ten voordele van dinsdag en donderdag. De omschakeling naar trouwen op weekdays begon waarschijnlijk net voor de start van de derde periode.

Grafiek 5. Dagen waarop gehuwd werd, in percenten, periode 1655-1784.

Grafiek 6. Evolutie neergang van zaterdag en zondag, opkomst van dinsdag en donderdag, periode 1655-1784. Van links naar rechts: dinsdag, donderdag, zaterdag en zondag.

2.3.2. Algemene verklaringen.

De kerk bood de mogelijkheid te trouwen op een weekdag naar keuze. Er werden geen beperkingen vooropgesteld, behalve de dagen die vielen in de periodes van onthouding zoals de vasten en de advent⁴¹.

Volgens Vandenbroecke werd in het Ancien Regime vooral op zondag getrouwd, tijdens de hoogmis. Toen in 1796 het burgerlijke huwelijk werd ingevoerd, was niet langer zondag de vaste dag waarop men huwde⁴². In Laarne was zondag voor langere tijd een veel gekozen dag waarop een huwelijk werd ingezegend. Maar de weekdagen dinsdag en donderdag kwamen vrij snel op de voorgrond in de achttiende eeuw. Vandenbroecke maakt hier geen melding van. Bijgevolg is de theorie van deze vorser niet volledig toe te passen op de case van Laarne.

⁴¹ REID D.A., Weddings, Weekdays, Work and Leisure in Urban England 1791-1911: The Decline of Saint Monday Revisited, in *Past and Present*, 46 jg., 1996, november, p. 139.

⁴² VANDENBROECKE C., *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel - Amsterdam, 1986, p. 33.

Volgens Reid (en vele andere historici) hangt huwen samen met vrije tijd. In Engeland zouden de arbeiders de gewoonte gehad hebben op maandag niet te werken, die dag was doorgaans gekend als 'Saint-Monday'. Ook in de rest van Europa zou men die dag gekend hebben, in onze gewesten onder de naam 'verloren maandag'. Met de opkomst van de industrie zou die vrije dag verloren gegaan zijn. De werkgevers waren er immers niet mee opgezet dat men een hele dag verkwistte. In plaats van maandag, kreeg men een halve dag vrijaf op zaterdag. In de gebieden waar de industrie het eerst oprees, zou Sint-Monday het vroegst zijn ingewisseld voor een halve vrije zaterdag. In de landelijke gebieden en gebieden waar men het niet nodig achtte zich te onderwerpen aan de eisen van de industrie, omdat men genoeg geld had of om andere redenen, zou men langer aan Saint-Monday hebben vast gehouden. Volgens Reid trouwde men op vrije dagen en dus vooral op maandag. Bovendien zou men in de industriële steden sneller de overschakeling moeten gemaakt hebben van trouwen op maandag naar trouwen op zaterdag. (De fabrieken bepaalden dus wanneer je moest trouwen). Terwijl men op het platteland, waar de proto-industrie nog lang plaats vond en de zware fabrieksindustrie traag zijn ingang kende, langer vast hield aan trouwen op maandag. De overgang van Saint-Monday naar zaterdag zou pas in de negentiende eeuw hebben plaats gevonden, pas dan kwam immers de industrie op. Vrijdag zou geen dag geweest zijn waarop men wens te trouwen, er moesten immers nog veel voorbereidingen worden getroffen voor de volgende dag. Zaterdag was namelijk de betaaldag, daardoor werd vrijdag de hardste en langste werkdag van de week. Bovendien werd op vrijdag Christus gekruisigd, een vastendag volgens de kerk. Feesten op vrijdag kon dus niet⁴³.

Ook Thompson spreekt over Saint-Monday. In dorpen waar de industrie kleinschalig was gebleven, en soms zelfs in parochies waar er reeds zware industrie was, zou het fenomeen hebben bestaan. In de negentiende en vooral in de twintigste eeuw zou deze gewoonte verdwijnen. Op het platteland zou de situatie anders geweest zijn. Thompson verwoordt het als volgt: *How far can this argument be extended from manufacturing industry to the rural labourers? On the face of it, there would seem to be unrelenting daily and weekly labour here: the field labourer had no Saint Monday*. Die uitspraak impliceert dat landbouwers reeds in het Ancien Regime geen Saint-Monday genoten⁴⁴.

De visies en resultaten van Reid lopen niet parallel met de gegevens voor de Sint-Machariusparochie. In Laarne was maandag nooit een populaire dag om te huwen. Ook in de literatuur over Laarne werd nooit het fenomeen van 'verloren maandag' vermeld. Op het Engelse platteland, waar niet de industrie maar de proto-industrie werd bedreven hield men langer vast aan Saint-Monday. Laarne was een agrarische

⁴³ REID D.A., The decline of Saint Monday 1766-1876, in *Past and Present*, 26 jg., 1976, May, pp. 154-162 en 198-201.

⁴⁴ THOMPSON E.P., Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism, in *Past and Present*, 17 jg., 1967, december, pp. 73-74 en 76.

gemeente waar de industrie laat in de negentiende eeuw zijn opgang maakte, de proto-industrie bleef er tevens vrij beperkt⁴⁵. De vraag is of de industrie of proto-industrie wel degelijk invloed heeft uitgeoefend op het gewijzigd huwelijkspatroon. Zijn theorie over vrijdag zou wel kunnen kloppen. In een klein agrarisch dorpje waar de kerk nog veel macht had over de samenleving, juichte men wellicht niet voor trouwerijen die op vrijdag werden gehouden. De weekdag van het 'vasten', waarop Christus aan het kruis genageld was.

Thompson daarentegen spreekt niet van een vertraagde achteruitgang van Saint-Monday op het platteland, maar beweert dat men op het platteland iedere dag zwaar werk voor de boeg had en geen tijd kon verspillen, zoals dat op Saint-Monday elders wel gebeurde. Bijgevolg heeft men nooit een echte Saint-Monday gehad. In Laarne vonden er een minimum aan trouwerijen plaats op maandag, in dit opzicht stemmen de gegevens van de onderzochte parochie overeen met deze theorie. Het feit dat men wel op dinsdag en donderdag trouwde, wijst er echter op dat men op deze dagen wel tijd gehad moet hebben om te trouwen en bijgevolg het werk aan de kant liet liggen. Nochtans was Laarne een agrarische parochie.

Scofield hield er een andere visie op na. Ook hij vertrok van het standpunt dat men huwde op een vrije dag in de week⁴⁶. Kort samengevat komt het neer op het volgende: vóór 1570 was zondag de beste dag om op te huwen, in de periode 1570-1660 was donderdag het meest geliefd, na 1660 werd opnieuw zondag maar vooral maandag de dag bij uitstek om te trouwen. Vanaf 1800 kwam er een definitieve overschakeling naar zaterdag⁴⁷. Dit onderzoek had betrekking op Engeland. Opnieuw blijkt maandag een belangrijke dag geweest te zijn in het huwelijkspatroon van het Ancien regime. Toch wijzen de resultaten erop dat maandag in Laarne allesbehalve een gewenste dag was om op te trouwen.

Boulton, een vorser die eveneens studies verrichte naar de weekdagen waarop men huwde in Engeland, vertrok zoals Scofield van de veronderstelling dat men niet trouwde op een werkdag⁴⁸. Hij koppelde de keuze van een weekdag aan de plaatselijke economie. Volgens hem zou het platteland een groot weekend gehad hebben, waarvan ook maandag deel uitmaakte. In de zeventiende eeuw zouden bijgevolg zowel zondag, maandag als dinsdag veel voorkomende trouwdagen geweest zijn omdat men toen veel vrije tijd had. Daarnaast zouden de koppels ook veel gekozen hebben om op feestdagen te trouwen⁴⁹. In Laarne werd er in de zeventiende eeuw veel getrouwd in het weekend, naar de achttiende eeuw toe schakelde men over naar dinsdag en donderdag. Deze theorie loopt dus gedeeltelijk parallel met de bevindingen

⁴⁵ GOOSSENS C., *o.c.*, pp. 193-194.

⁴⁶ SCHOFIELD R., 'Monday's child is fair of face': favoured days of baptism, marriage, and burial in pre-industrial England, in *Continuity of Change*, 20 jg., 2005, 1, p. 95.

⁴⁷ SCHOFIELD R. *o.c.*, pp. 103-104.

⁴⁸ BOULTON J., Economy of time? Wedding days and the working week in the past, in *Local Population Studies*, 43 jg., 1989, p. 29.

⁴⁹ BOULTON J., *o.c.*, pp. 40-42.

gen over Laarne.

Geen van de toegelichte visies kan de gegevens voor Laarne verklaren. In alle opinies is maandag van belang, terwijl dat in de Sint-Machariusparochie geen dag was waarop men wou of kon trouwen.

2.3.3. Een eigen weg?

Er rest geen andere oplossing dan zelf een mogelijke verklaring te zoeken voor het vastgestelde huwelijkspatroon.

Het is opmerkelijk dat alle aangehaalde vorsers vertrokken van de gedachte dat men huwde wanneer men geen arbeidsverplichtingen te vervullen had. Uit de klachten en beperkingen die werden opgelegd aan dagenlange huwelijksvieringen in de Zuidelijke Nederlanden zou men kunnen afleiden dat men wel degelijk de tijd nam, en bijgevolg had, om een trouwerij uitbundig te vieren⁵⁰. Het uitgangspunt dat in de Engelse studies werd gebruikt, zou aldus hetzelfde kunnen zijn. Tevens leggen alle vorsers een link tussen economie en het huwelijkspatroon. Wanneer er wordt gekeken naar de plaatselijke economie binnen de Sint-Machariusparochie zien we geen drastische wijzigingen. Zoals in de rest van Vlaanderen is ook in deze gemeente de proto-industrie aanwezig. Toch kent deze geen explosieve groei in de achttiende eeuw. Hetzelfde geldt voor de andere parochies in het Land van Dendermonde⁵¹. Andere wijzigingen in de economische situatie waren niet te vinden. De vraag hierbij rijst of de oorzaak van de verandering in de dagschommelingen niet elders gelegen is. Reid wijt het lage aantal huwelijken op vrijdag aan het geloof, Christus werd immers op een vrijdag aan het kruis genageld. In Laarne kon er een sterk bijgeloof leven, de heksenverbrandingen in het begin van de zeventiende eeuw zijn daar het bewijs van. Maar welk volksgeloof was zo sterk dat de meeste mensen niet meer wilden huwen in het weekend, maar wel op dinsdag en donderdag. Anderen trouwden toch in het weekend, hadden zij dan geen angst voor het volksgeloof? En waarom koos men voor dinsdag en donderdag en niet voor maandag of woensdag?

De wereldlijke overheid zou ook wel eens de oorzaak kunnen zijn van het gewijzigd huwelijkspatroon. Omwille van de vele feesten werden reeds in 1711 beperkingen opgelegd aan de trouwerijen. Misschien wenste men de huwelijken nog meer onder controle te houden door middel van een wet die stelde dat het aantal huwelijken in het weekend tot het minimum moest beperkt worden⁵². Of was het de kerk die de pastoors aanraade de huwelijken in het weekend beperkt te houden? Misschien wel omdat men wou dat vooral de wekelijkse religieuze dienst in het weekend centraal stond, in plaats van de uitbundige huwelijken. Op het platteland draaiden trouwpar-

⁵⁰ VANDENBROECKE C., *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel -Amsterdam, 1986, p. 35.

⁵¹ GOOSSENS C., *o.c.*, p. 221.

⁵² VANDENBROECKE C., *o.c.*, p. 35.

tijen immers vaak uit op pesterijen en andere ongeregelheden. De clerus maande de wereldlijke overheid dan ook aan om hier iets tegen te ondernemen⁵³.

Pas na verder onderzoek zal moeten blijken welk van deze voorgestelde verklaringen de juiste is voor het gewijzigde huwelijkspatroon op het vlak van dagschommelingen.

2.4. Analfabetisme.

2.4.1. Achtergrond en struikelblokken.

In de late achttiende eeuw waren pastoors verplicht voortaan parochieregisters bij te houden voor de parochie die onder hun toezicht viel. Velen waren hier echter veel eerder mee begonnen. Met de invoering van de regel moesten pastoors voortaan ook toezien dat bruid, bruidegom en beide getuigen hun persoonlijke handtekening - meestal hun naam of initialen - of een kruisje plaatsten in het huwelijksregister. Die nieuwe regel ging niet altijd meteen van kracht in de praktijk, veelal werden de eerste handtekeningen pas in 1779 in het register gezet. Ook in Laarne was dat het geval. De gegevens van 1779 zijn echter niet bruikbaar, zoals eerder werd aangegeven.

In de inleiding haalde ik reeds aan dat er een problematiek bestaat omtrent handtekeningen. Ook Vandenbroecke en Algoet wezen op de mogelijke vertekeningen in onderzoeken waarbij gebruik gemaakt wordt van handtekeningen. Men neemt aan dat iemand die in staat was een signatuur of zijn naam te plaatsen, geletterd was. Nochtans kan men vaak aan de handtekening zien dat de persoon in kwestie helemaal niet vlot kon schrijven. Men moet in acht nemen dat een handtekening kort voor het huwen kon aangeleerd zijn. De meningen over hoe vlot een persoon al dan niet zijn signatuur heeft geplaatst zijn subjectief, en daardoor weinig relevant en onbruikbaar binnen een onderzoek. Bijgevolg wordt een handtekening gelijkgesteld aan geletterdheid. Onder geletterdheid verstaat men lezen én schrijven. Het was namelijk zo dat men op school leerde lezen alvorens men over ging tot de volgende fase, het leren schrijven. Wie kon schrijven, zou automatisch het lezen onder de knie gehad hebben. Bijgevolg is het mogelijk dat men de leesvaardigheid onderschat (velen konden enkel lezen en niet schrijven) en de schrijfvaardigheid overschat. Bovendien kan er ook sprake zijn van 'ontwenning', iemand kan in zijn kindertijd het schrift aangeleerd zijn en toch geen handtekening geplaatst hebben in de registers omdat hij of zij het schrift intussen verleerd was⁵⁴.

⁵³ LAMBRECHT T., Mondelinge mededeling via college 25 april 2008.

⁵⁴ ALGOET G., VANDENBROECKE C., Alfabetisme in Vlaanderen en inzonderheid in Zuidelijk Vlaanderen (einde 18^e eeuw- ca. 1870), in *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring 'De Gaverstreke'*, 5 jg., 1977, p. 144.

2.4.2. Bespreking van de resultaten.

	Mannen		Vrouwen	
	HT JA	HT NEE	HT JA	HT NEE
1780-1784	57,5	42,5	25	75

Tabel 3. Analfabetisme in de Laarnse Sint-Machariusparochie, uitgedrukt in percenten, periode 1778-1784.

	Bruidegom		Bruiden		Totaal
	HT JA	HT NEE	HT JA	HT NEE	
1780	14	18	11	21	64
1781	9	5	2	12	28
1782	11	3	4	10	28
1783	8	3	2	9	22
1784	4	5	1	8	18
Totaal	46	34	20	60	160

Tabel 4. Analfabetisme op basis van parochieregisters, Laarne, jaarlijkse reële getallen, 1778-1784.

Uit tabellen 3 en 4 blijkt dat het merendeel van de stellen bestond uit een bruidegom die het schrift machtig was en een bruid die een kruisje plaatste. Ook een groot aandeel van de koppels bestond uit een vrouw en een man die beiden niet konden schrijven. Bij een minderheid kon zowel de man als de vrouw schrijven. Het percentage koppels waarbij de vrouw haar naam plaatste in het register en de man dat niet deed, is het laagste. Verder kan er gezegd worden dat het vooral de bruidegommen waren die in staat waren de handtekeningen te plaatsen en de bruiden de grootste groep vormen die daar niet toe in staat waren.

2.4.3. Vlaanderen en Wetteren.

Om een idee te krijgen van de betekenis van de percentages met betrekking tot de alfabetiseringsgraad in Laarne, bekeken we de cijfers van de alfabetiseringsgraad in Wetteren en in Vlaanderen.

Volgens Vandenbroecke en Algoet was in Vlaanderen nauwelijks 25 tot 30% van de plattelandsbevolking geletterd. Bij zowel mannen als vrouwen was de situatie schrijnend, het meest dramatisch was de situatie van de vrouwen. In Vlaanderen waren er enkele regionale verschillen op te merken. Bij het vergelijken van de verscheidene gemeentes en arrondissementen zie ik dat er geen progressie werd geboekt tussen het einde van de achttiende en het midden van de negentiende eeuw. In tegendeel zelfs,

er zou sprake zijn van een achteruitgang van het onderwijs in het laatste kwart van de achttiende eeuw. Eén van de arrondissementen die het zwaarst verlies boekte in deze periode, was het arrondissement Dendermonde waartoe Laarne behoorde⁵⁵.

Het procentuele aantal handtekeningen van de mannen, dat in de huwelijksregisters van Laarne werd gevonden, komt overeen met de cijfers die in het Land van Dendermonde behaald werden. Laarne bleek dus, in vergelijking met de andere parochies van het Land van Dendermonde, dus een normale graad van geletterdheid te hebben. Tevens kan er gezegd worden dat (vóór de daling), het Land van Dendermonde helemaal niet zo slecht scoorde op het vlak van alfabetisering⁵⁶. Omdat er geen verdere studies over de alfabetiseringsgraad van Laarne bestaan, kan ik de these met betrekking tot achteruitgang, die volgens Vandenbroecke en Algoet ook binnen deze parochie zou hebben plaats gevonden, niet bevestigen. Het is merkwaardig dat er sprake zou geweest zijn van een achteruitgang van het onderwijs. Het was immers zo dat in 1830 een gemeenteschool werd opgericht in Laarne, terwijl er voordien reeds enkele schooltjes bestonden⁵⁷. Een terugloop van de leerlingen kan een mogelijkheid geweest zijn, nochtans verwijst Vandenbroecke duidelijk naar een kentering binnen het onderwijs.

In het onderzoek naar de alfabetisering in Wetteren had Van Dooren eveneens kritische bedenkingen bij de parochieregisters. Zij wees er op dat de grens tussen 'geletterden' en 'ongetletterden' moeilijk te trekken is. Haar cijfers moeten als maxima worden beschouwd. Eveneens werd hier de regel toegepast dat iemand in de tabellen werd opgenomen als 'geletterd' wanneer die zijn naam of initialen geplaatst had in het huwelijksregister. De onderzochte handtekeningen in Wetteren dateren niet van dezelfde periode als die van Laarne. Er is slechts één jaar verschil, daarom werd er toch geopteerd voor deze vergelijkende studie.

In de periode 1781-1785 was 60% van de bruidegommen in Wetteren in staat zijn handtekening te plaatsen. In Laarne kon 57,5% van de huwende mannen tussen 1780 en 1784 zijn handtekening plaatsen. Op dit vlak is er dus nauwelijks een verschil tussen die parochies. Voor de vrouwen geldt dat 35% een handtekening in het huwelijksregister kon plaatsen in Wetteren, tussen 1781 en 1785. In Laarne zette slechts 25% van de bruiden een handtekening in het register⁵⁸.

De alfabetiseringsgraad in Laarne was dus van hetzelfde niveau als dat in Wetteren. Enkel voor de vrouwen zijn de cijfers van Laarne iets lager, dit kan te wijten zijn aan het feit dat Wetteren een grotere en minder agrarische gemeente was. Misschien werd er in Wetteren meer onderwijs voorzien voor meisjes.

⁵⁵ ALGOET G., VANDENBROECKE C., *o.c.*, pp. 151-152.

⁵⁶ ALGOET G., VANDENBROECKE C., *o.c.*, pp. 148-151.

⁵⁷ Gestencilde tekst van 7 bladzijden, ongekende auteur, titel: *Klooster Laarne*, dit overzicht van de schoolgeschiedenis in Laarne werd wellicht kort na 1931 gemaakt.

⁵⁸ VAN DOOREN H., *o.c.*, p. 74 en p. 76.

2.4.4. Partnerkeuze.

	N	%
MAN JA / VROUW JA	32	20
MAN JA / VROUW NEE	60	37,5
MAN NEE / VROUW JA	8	5
MAN NEE / VROUW NEE	60	37,5
Totaal	160	100

Tabel 5. Relatie tussen keuze huwelijkspartner en analfabetisme, periode 1778-1784.

Zowel de kerk als de toenmalige samenleving stelden enkele eisen voorop waaraan een geschikte partner moest voldoen. Mannen werd aangeraden een vrouw te zoeken die huishoudelijke taken tot een goed einde kon brengen en kinderen een christelijke opvoeding kon geven (ook de man had zijn zeg in de opvoeding van zijn kroost). De vrouw moest op zoek naar een bruidegom met *goede hersenen ende een ydele beurse*. Verder trachtte men de jongeren aan te zetten bij hun zoektocht rekening te houden met gelijkheid, zowel op financieel vlak als op het vlak van leeftijd. De laatste eis kwam niet zo zeer van de kerk maar van de gemeenschap, de kerk stemde hier echter wel mee in⁵⁹. Er werd dus nauwelijks rekening gehouden met het beheersen van het schrift of het kunnen lezen. In het licht van de reeds vernoemde gelijkheid kan er wel enige duiding gegeven worden bij de cijfers wanneer het percentage koppels bekeken wordt waarbij de schriftelijke capaciteiten dezelfde zijn. Bij stellen waar beiden niet kunnen schrijven, valt het op dat deze groep een groot deel vormt van de bruidsparen. Een andere grote groep van de stellen bestaat uit een man die zijn handtekening kon plaatsen en een vrouw die dat niet kon. Een groot deel van de koppels bestond dus uit een bruid en een bruidegom die aan elkaar gewaagd waren op het vlak van schrijven. (Al moet dit met enige kritische zin geïnterpreteerd worden.) Op het vlak van alfabetiseringsgraad lijkt ‘soort zoekt soort’ dus deels te kloppen. Meer bepaald in het geval van stellen waarvan beide partners niet konden schrijven. Er kan bijgevolg sprake zijn van sociale endogamie. Men ging allicht niet bewust op zoek naar iemand die al dan niet dezelfde schriftelijke vaardigheden had. Bovendien had niet iedereen toegang tot onderwijs. De sociale endogamie die hier werd geconstateerd, is dus niet meer dan toeval.

Uit het onderzoek van Vandenbroecke blijkt dat niet zozeer het kunnen schrijven, maar wel het beroep van belang was bij de partnerkeuze. De schrijfvaardigheid hing gedeeltelijk samen met het beroep. In de lagere beroepsklasse, waartoe loonarbeider, spinster, dienstpersoneel, etc. behoorde, had men het schrijven minder onder de knie. In de middenklasse van landbouwers en ambachtslui lag het percentage hoger.

⁵⁹ DIEPVENTS P., *o.c.*, p. 49.

Wat de keuze voor vrouwen betreft, had men niet de luxe de voorkeur aan vrouwen te geven die schrijfvaardig waren. Er was immers niet meer dan een handvol vrouwen dat kon schrijven⁶⁰.

Na onderzoek naar de verhoudingen tussen de verschillende sociale klassen en het kunnen schrijven, kon afgeleid worden dat hoe hoger de sociale status, met andere woorden de beroepsklasse was, hoe hoger het percentage geletterden bleek te zijn⁶¹.

2.4.5. Onderwijs.

De aandacht voor onderwijs was op het platteland bijna onbestaande. De alfabetiseringsgraad was er dan ook lager dan in de steden⁶². Al kwam daar in het Ancien Regime verandering in, mede door toedoen van het Concilie van Trente en de contrareformatie.

Nadat het lager onderwijs een kleine crisis had doorstaan in de zeventiende eeuw, kwam het tot volle bloei in de achttiende eeuw. Nadien ging het opnieuw bergaf. Bovendien genoten meisjes zeer zelden onderwijs. Zij moesten huishoudelijke taken leren om later een goede moeder te worden. Daarnaast was er nog de erbarmelijke kwaliteit van het onderwijs. Kinderen van verschillende leeftijden werden in één klas geplaatst en individueel onderwezen. Eerst werd het lezen aangeleerd, nadien het schrijven en als laatste het rekenen. Iedereen kon les geven indien men dat wou en een eigen schoolje oprichten. De ouders dienden de leerkracht te betalen naar gelang de vaardigheid die werd onderwezen, hoe moeilijker het niveau, hoe hoger de bijdrage. De leerlingen waren ook vaak verhinderd naar de klas te komen. In het oogstseizoen werden kinderen vaak verplicht op het land te helpen waardoor de klas snel leeg liep. Door de vele hiaten in hun onderwijsloopbaan beëindigden vele kinderen het schoolgaan nog voor ze alle vaardigheden onder de knie hadden. Niet alleen de school maar ook de vader zou een impact gehad hebben op de schrijfvaardigheid van het kind, meer bepaald op die van zijn zonen. Zelden werden meisjes onderricht in het schrijven door hun vader. Een geletterde zoon had meestal een geletterde vader⁶³.

Over het onderwijs te Laarne tijdens het Ancien Regime is weinig concreets gekend.

2.4.6. Proto-industrie.

Er zou ook een link kunnen gelegd worden tussen het alfabetisme en de proto-industrie. Vandenbroecke beschrijft het als volgt: *Hoe hoger de verhouding zelfstandige boeren, des te hoger ligt de alfabetiseringsgraad; hoe sterker de vertegenwoordi-*

⁶⁰ ALGOET G., VANDENBROECKE C., o.c., p. 164.

⁶¹ ALGOET G., VANDENBROECKE C., o.c., pp. 169-172.

⁶² VAN DOOREN H., o.c., p. 75.

⁶³ ALGOET G., VANDENBROECKE C., o.c., pp. 145- 148 en 168-169.

ging daarentegen van dagloners en textielarbeiders, des te lager de alfabetiseringsgraad. Bijgevolg zou volgens hem ook gelden: hoe hoger het aantal kinderen dat werd ingezet voor arbeid, hoe minder geschoolden, maar ook hoe meer armoede. Proto-industrie werd immers ingezet in de gebieden waar men niet kon overleven met de weinige opbrengsten van de landbouw, plaatsen waar er bijgevolg dus (lichte) armoede was⁶⁴.

Aangezien de cijfers op het vlak van alfabetisering niet slecht waren voor Laarne in de periode 1780-1784, zou men kunnen aannemen dat er in Laarne veel zelfstandige boeren woonden en een minimum aan dagloners aanwezig was. De proto-industrie zou met andere woorden beperkt gebleven zijn. De graad van geletterdheid was niet zeer laag, wat er ook zou op wijzen dat Laarne niet te kampen had met zware armoede.

De stelling van Vandenbroecke klopt grotendeels met de resultaten van Laarne: er was weinig proto-industrie en een gemiddeld tot vrij hoge alfabetiseringsgraad.

Wat de armoede betreft hebben we geen zekerheid. Het staat vast dat er soms heel wat mensen in armoede verkeerden in de zeventiende eeuw in deze gemeente. Of dit in de achttiende eeuw ook nog het geval was, is dan slechts de vraag.

3. Besluit.

In de periode 1655-1724 steeg het aantal huwelijken in Laarne, nadien volgde een daling.

Schommelingen binnen eenzelfde decennium kunnen voornamelijk verklaard worden door plaatselijke gebeurtenissen. Een verklaring voor de langetermijnevolutie zou wel eens van economische aard kunnen zijn. De gegevens van Laarne stemmen namelijk overeen met de koopkrachtredenering van Wrigley.

Er is geen bijzondere evolutie te zien in de maandschommelingen. De kerkelijke regels werden gevolgd, de toename van het aantal huwelijkssluitingen tijdens de maand mei was, zoals in andere gebieden, ook in Laarne aanwezig.

Een seizoenevolucie, gemaakt naar het voorbeeld van Kussmaul, is wel op te merken. De wintermaanden verloren het van de zomermaanden in de achttiende eeuw. Of hier een evolutie binnen de plaatselijke landbouw (proto-industrie?) aan vast hangt, is slechts de vraag.

Bij de dagschommelingen is er sprake van een echte ommezwaai in het huwelijksgedrag. Het patroon wijzigde van huwen in het weekend naar huwen op dinsdag en donderdag. Daar is geen sluitende verklaring voor. Ook theorieën zoals die van onder andere Reid met Saint-Monday kunnen geen oplossing bieden, integendeel: de resultaten voor Laarne zijn tegengesteld aan die van alle andere studies. Er dient hiernaar dus verder onderzoek te gebeuren.

⁶⁴ ALGOET G., VANDENBROECKE C., o.c., p. 158.

In Laarne bedroeg het aantal geletterde bruidegommen 58,5%, de geletterde bruiden haalden slechts 24,4%. Die resultaten komen overeen met de gegevens van Vandenbroecke voor Vlaanderen. Bovendien legde hij de link tussen proto-industrie, armoede en geletterdheid. Voor de Sint-Machariusparochie klopt dit grotendeels, al is voor Laarne slechts weinig geweten over de armoede aan het einde van de achttiende eeuw. De proto-industrie houdt, naar mijn inziens, weinig verband met de huwelijkspatronen. De industrie was ook in kleine mate aanwezig waardoor haar invloed wellicht verwaarloosbaar was.

4. Bronnen.

Onuitgegeven bronnen.

Gemeentelijk documentatiecentrum Melle.

Parochieregister Laarne, dopen: 1779 - huwelijken: 1768 (04) - 1778 (11) / 1779 (niet volledig) - overlijdens: 1768 (04) – 1779.

Parochieregister Laarne, dopen: 1780 - huwelijken: 1780 - overlijdens 1780.

Parochieregister Laarne, dopen: 1781 - 1783 - huwelijken: 1781 - 1783 - overlijdens: 1781-1783.

Parochieregister Laarne, huwelijken: 1784 - 1793 - overlijdens: 1784 -1793.

Parochieregister Laarne, klapper: huwelijken: 1594 – 1796.

Literatuur.

ALGOET G. en VANDENBROECKE C., Alfabetisme in Vlaanderen en inzonderheid in Zuidelijk Vlaanderen (einde 18^e eeuw-ca. 1870), in *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring 'De Gaverstreke'*, 5 jg., 1977, pp. 142-178.

BALTHAU E., ed., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992.

BLOM J. C. H. en LAMBERTS E., *Geschiedenis van de Nederlanden*. Baarn, 2007.

BOSERUP E., *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*, Chicago, 1965.

BOULTON J., Economy of time? Wedding days and the working week in the past, in *Local Population Studies*, 43 jg., 1989, pp. 28-46.

BROECKAERT J., *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van een historische schets der omliggende gemeenten*. Gent, 1862.

DE BROUWER J., Demografische en sociaal-ekonomische evolutie van Wetteren, in *Tijdschrift voor Heemkunde en geschiedenis Wetteren*, 10 jg., 1963, 3-4, pp. 1-84.

DE POTTER F. en BROECKAERT J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Dendermonde, Hamme, Laarne, Lebbeke*. Gent, 1889.

DE WILDE J. R. J., De Laarnse telling van 1709, in *Castellum*, 11 jg., 1995, 2, pp. 23- 33.

DE WILDE J. R. J., De omvang van de brandschatting te Laarne in 1675, in *Castellum*, 10 jg., 1994, 3-4, pp. 12-19.

DE WILDE J. R. J., Het gebied en de inwoners van de Nieuwengaver in het Noorden van Laarne, ca. 1680, in *Castellum*, 22 jg., 2006, 4, pp. 32-49.

DELMOITIE K., Huwelijken te Herdersem in de 17^e – 18^e eeuw (1), in *De Faluintjes*, jg. 21, nr. 4, oktober-december 2008, pp. 439-455.

- DIEPVENTS P., *Bewogen tijdens van immobiliteit: demografisch onderzoek naar de seizoensschommelingen van de huwelijksluitingen in Oost-Vlaanderen (1600-1800)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1992.
- EECKHOUT F., *Laarne, Trouwen (Sint-Macharius) 1594-1812*, Melle, 2006.
- GOOSSENS C., *De ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen: regionale en demografische implicaties (1650-1850)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, universiteit Gent, 1984.
- KUSSMAUL A., Time and space, Hoofs and Grain: The seasonality of Marriage in England, in *Journal of Interdisciplinary History*, 15 jg., 1985, Spring, pp. 755-779.
- REID D. A., The decline of Saint Monday 1766-1876, in *Past and Present*, 26 jg., 1976, May, pp. 76-101.
- REID D. A., Weddings, Weekdays, Work and Leisure in Urban England 1791-1911: The Decline of Saint Monday Revisited, in *Past and Present*, 46 jg., 1996, november, pp. 136-163.
- SCHEPENS E. L., De rundveepest in Laarne 1769-1786, in *Castellum*, 2 jg., 1986, 4, pp. 32-35.
- SCHOFIELD R., 'Monday's child is fair of face': favoured days of baptism, marriage, and burial in pre-industrial England, in *Continuity of Change*, 20 jg., 2005, 1, pp. 93-109.
- THOMPSON E. P., Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism, in *Past and Present*, 17 jg., 1967, december, pp. 56-97.
- VAN DAMME D. en LOSTRIE C., *Het kasteel en de meersen, grasduinen in natuur, geschiedenis en folklore van Laarne en Kalken*. Kortrijk, 1987.
- Vandenbroecke C., *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel - Amsterdam, 1986.
- VANDENBROECKE C., Karakteristieken van het huwelijks- en voortplantingspatroon Vlaanderen en Brabant, 17^e - 19^e eeuw, in *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2 jg., 1976, mei, pp. 107-152.
- VANDENBROECKE C., Seksualiteit en huwelijksbeleving in Vlaanderen, in *Spiegel Historiael: maandblad voor geschiedenis en archeologie*, 14 jg., 1979, juli-augustus, pp. 425-432.
- VAN DE SOMPEL A., Een episode in de strijd tegen *schadelijcke overwaeteringhen* in het land van Dendermonde: invloed van de jointe voor de waterstaat (1772-1787) op het probleemgebied Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle, in *Castellum*, 11 jg., 1995, 4, pp. 14-53.
- VAN DOOREN H., *Historisch-demografische studie van de gemeente Wetteren, 1750-1796*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, universiteit Gent, 1980.
- WRIGLEY T., The means to Marry: Population and Economy in Pre-industrial England, in *The Quarterly journal of social affairs*, 3 jg., 1985, pp. 271-280.

EEN LAARNENAAR STERFT VOOR DE PAUS (1868).

Johan R. J. De Wilde

Op een dag in het voorjaar van 1868 liep de kerk van Laarne vol voor een ongewone lijkdienst. Het betrof de begrafenis van een jonge man, die in het buitenland op een gewelddadige manier om het leven was gekomen. Om zijn kist stonden enkele soldaten in een vrij exotisch uniform.

De jongeman was Leo Bracke, een geboren Laarnenaar.

Afbeelding 1. Leo Bracke als pauselijke zoeaaf, beeldzijde bidprentje.

Leo Bracke werd geboren op 6 februari 1844, en werd daags nadien gedoopt door pastoor Van Nuffel¹. Leo was de voorlaatste telg van de acht kinderen die Jacob Bracke en zijn vrouw Coleta De Wilde in de kerk van Laarne lieten dopen. Zij hadden in totaal zeven zonen en één dochter. Volgens de registers van de burgerlijke stand was Jacob timmerman, en zijn vrouw naaister. Het gezin woonde in de Lepelstraat, op een boogscheut van de kerk en aan dezelfde straatzijde als de pastorie. Het perceel is tot op de dag van vandaag in het bezit gebleven van de familie Bracke.

In zijn jeugd was Leo lid van de Laarnse zangmaatschappij. In 1866 ging hij vrijwillig als zoeaaf in dienst in het leger van de paus. Leo nam deel aan verschillende gevechten en werd uiteindelijk zwaar gewond. Hij overleed aan zijn verwondingen in Rome op 3 maart 1868, nog geen 25 jaar oud. Pastoor Van Nuffel schreef in de marge van de doopakte van Leo: “Hij is in Italië roemrijk gesneuveld in de slag bij Mentana ter bescherming van de rechten van paus Pius IX” (zie illustratie 2)². Naast deze aantekeningen in de Laarnse parochieregisters bestaan er ook nog voorwerpen en een krantenartikel, die nog iets meer vertellen over de inzet en het levenseinde van deze jongeman.

De politieke situatie in Italië.

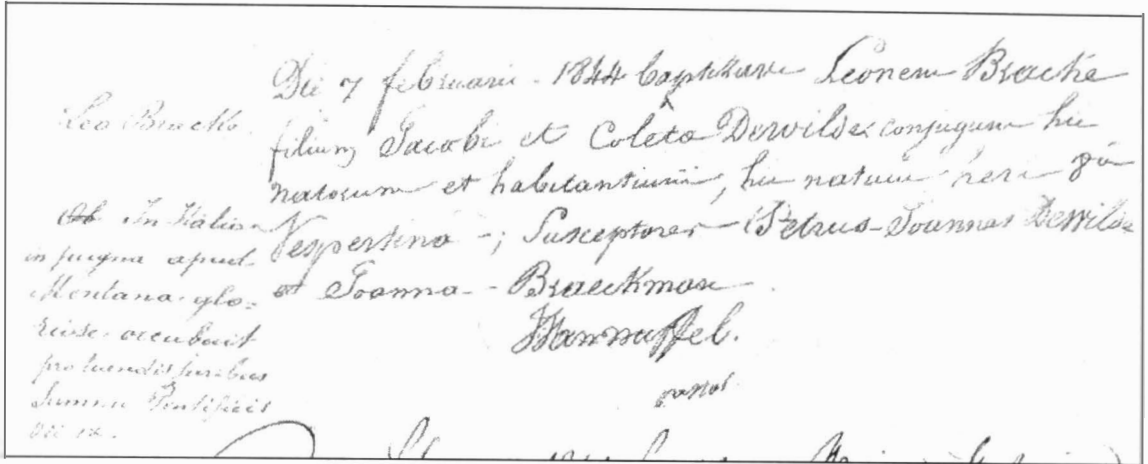
Tot in het midden van de negentiende eeuw regeerde de paus over de Kerkelijke Staten, een gebied dat een groot deel van midden-Italië besloeg. Hierdoor werd het noordelijk deel afgesneden van het zuidelijk deel van het Italiaanse schiereiland (zie illustratie 3). Toen politici als Cavour en Garibaldi het verdeelde Italië wilden herenigen tot één land - de beweging van het Risorgimento - kwamen zij in botsing met de toenmalige paus. Pius IX was er van overtuigd dat de wereldlijke souvereiniteit van de Heilige Stoel onmisbaar was voor zijn geestelijke onafhankelijkheid³.

Op 18 september 1860 leden de pauselijke troepen een nederlaag bij Castelfidardo. Daardoor bleven enkel Rome en de directe omgeving van de stad nog onder het gezag van de paus. Deze richtte een oproep om hulp tot de gelovigen, waarvan er verschillende duizenden de hulpkreet ook beantwoordden. Onder hen was Leo Bracke. Hij was één van de deelnemers aan wat men later wel eens de “negende kruistocht” heeft genoemd.

¹ Pastoor Jozef Van Nuffel, geboren in 1789 en gestorven in 1872, was pastoor van Laarne van 1841 tot 1872. BALTHAU E., e.a., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, p. 227.

² *In Italia in pugna apud Mentana gloriose occubuit pro tuendis juribus Summi Pontificis Pii IX*. Met dank aan G. Leenknegt, pastoor van Laarne, voor de toestemming tot consultatie.

³ Pius IX (*Pio Nono*), 1792-1878, paus van 16 juni 1846 tot 7 februari 1878. Zie MCBRIEN R.P., *De Pausen. Van Petrus tot Johannes Paulus II*, Haarlem, 1998, p. 349 e.v.

*Illustratie 2. De doopakte van Leo Bracke in de parochieregisters van Laarne.
In de marge de nota over zijn overlijden in Italië.*

In de jaren 1860 verbleef de paus in Rome onder bescherming van een Frans garnizoen. Maar ook verschillende andere eenheden, waaronder de zoeaven, moesten de onafhankelijkheid van het pauselijke gebied waarborgen. Tijdens het conflict stierven honderden jonge mensen uit idealisme, maar voor een uitzichtloze zaak. Uiteindelijk viel Rome in 1870 en werd Victor Emanuel II koning van het eenge-maakte Italië. De paus beschouwde zichzelf vanaf dat ogenblik als de gevangene van het Vaticaan⁴.

De zoeaven.

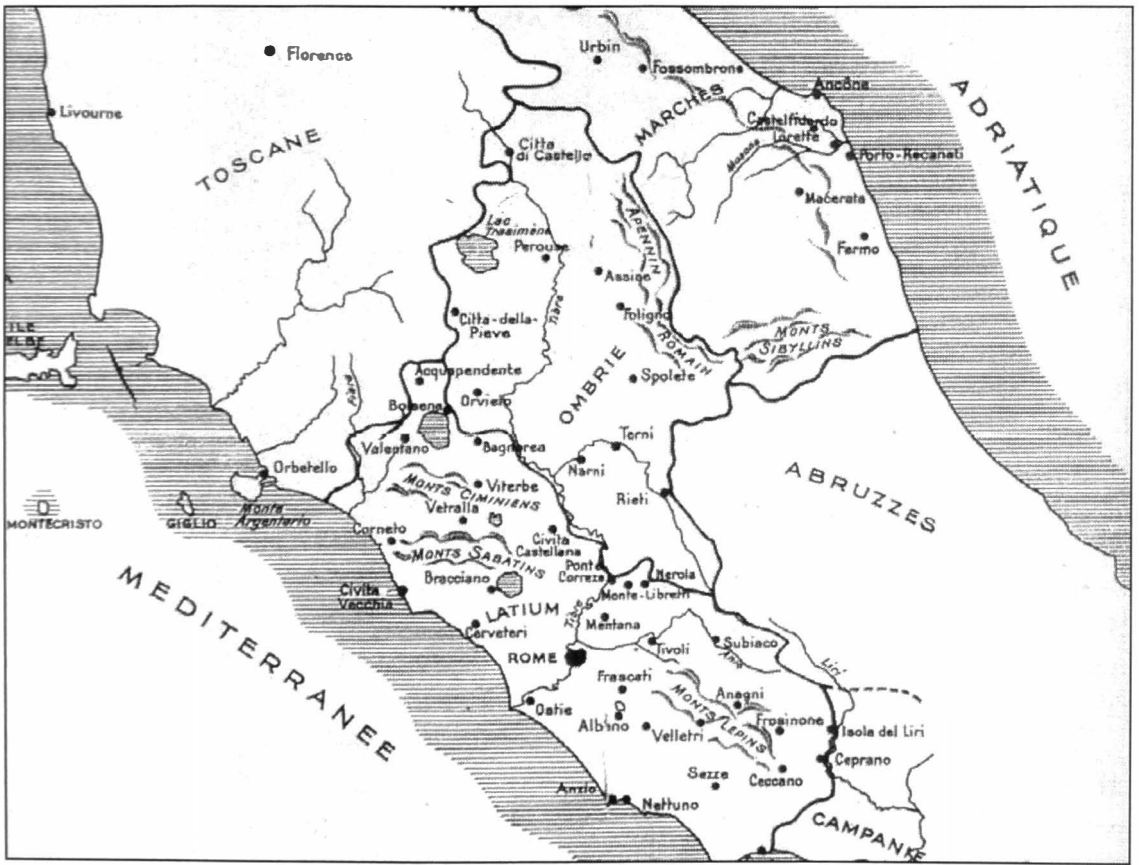
Leo Bracke was dus één van de zoeaven (van het Franse *zouave*) die de verdediging van Rome en de paus op zich namen. Op 9 juni 1866 tekende hij zijn dienstverbin-tenis (nr. 1306). Hij kreeg het legernummer PZ-2955⁵. Tijdens zijn korte diensttijd bracht hij het tot sergeant. De zoeaven moesten mee de annexering door Italië hel-pen voorkomen. Een minder bekend aspect is dat zij ook moesten optreden tegen struikrovers.

Ondanks de nederlaag bij Castelfidardo bleven de vrijwilligers uit Frankrijk, België en Nederland toestromen. In mei 1867 telde het regiment zoeaven in totaal 2.251 mannen, waaronder 485 Belgen. Maar in de zomer van hetzelfde jaar verlo-ren zij tientallen soldaten door een cholera-epidemie. In de herfst moesten zij een invasie van de garibaldisten afweren. Zij vochten bij Bagnorea (5 oktober), in

⁴ BOUDENS R., *Momentopnamen uit de geschiedenis van de katholieke kerk*, Averbode-Kampen, 1987, p. 283.

⁵ STEVENS F.E., Over de Belgische Zoeaven in pauselijke dienst gevallen (1860-1870), in *Revue belge d'histoire militaire – Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis*, nr. XXIII-5, maart 1980, pp. 447-464.

Subiaco, Montelibretti (8 oktober), Nerola, Farnese (19 oktober) en Rome zelf (20 oktober). Bij Mentana (3 november) werden twee bataljons zoeaven ingezet. Samen met Franse troepen behaalden zij een klinkende overwinning, maar ze verloren 24 doden en 57 gewonden⁶. Daar werd Leo Bracke levensgevaarlijk gewond, en de uiteindelijke overgave van Rome in 1870 zou hij niet meer meemaken. Na zijn overlijden op 3 maart 1868 werd hij begraven bij een Romeinse kerk die gewijd was aan *den grooten martelaar Laurentius*, de patroon der martelaren⁷.

Illustratie 3. De pauselijke staten in 1860.

⁶ CROCIANI P. en FIORENTINO M., La neuvième croisade. Histoire, organisation et uniformes des unités étrangères au Service Pontifical, 1860-1870, in *Tradition magazine*. Hors Série N° 13, z.j., p. 18 e.v.

⁷ Te Rome bestaan verschillende kerken die gewijd zijn aan deze heilige: het is niet duidelijk of het gaat om San Lorenzo in Lucina, San Lorenzo in Damaso of San Lorenzo fuori le Mura.

*Illustratie 4. Sergeant van de pauselijke zoeaven, 1867-1868 (links)
en een niet-gegradeerde zoeaaf, 1861 (rechts).*

Een uitgebreid verslag in de krant.

In het archief van het Bisdom Gent bewaart men een krantenknipsel met de rede die op de dag van de lijkdienst werd gehouden. Wellicht is het uit een Gentse stadskrant van katholieke strekking gehaald⁸. Volgens A. Eeckman gebeurde de lijkdienst op donderdag 26 maart 1868⁹. Het publiek bestond uit Laarnenaren, mensen uit de omliggende gemeenten en stedelingen.

Het knipsel telt twee kolommen onder de titel: "Uitvaart van Leo Bracke, te Laarne". De linkse kolom telt 18 regels van de inleiding, gevolgd door de eerste 109 regels van de toespraak. De rechtse kolom heeft 113 regels. Ondanks de lengte van de tekst is de rede niet volledig weergegeven. Getuige daarvan de woorden uit de inleiding (*in het kort*) en een drietal onderbrekingen in de eerste kolom van de tekst. Het is de enige uitgebreide tekst over de persoon en het levenseinde van Leo Bracke. Voor de mentaliteitsgeschiedenis, en meer bepaald voor het religieuze leven, is hij van groot belang.

De lijkrede werd uitgesproken door pater Egbers van de orde der Predikheren in Gent¹⁰. Pater Egbers was blijkbaar de biechtvader en/of vertrouwenspersoon van Leo, en zo komen we nog enkele bijzonderheden over laatstgenoemde te weten.

De rede is doorspekt met talrijke citaten, doorgaans uit de Bijbel, maar ook éénmaal uit de klassieke letteren (meer bepaald Julius Caesar). Telkens citeerde Egbers eerst in het Latijn om dan - gelukkig voor zijn toehoorders - de Nederlandse vertaling te geven. Tot tweemaal toe citeerde hij ook uit brieven van Leo (zie kaderstuk)¹¹.

Zijn inleiding - bijna 50 regels lang - verschaft weinig concrete informatie. Toch wordt hier al de toon gezet. Leo Bracke is niet meer, maar hij was een dappere soldaat en een *martelaar van goddelooze onrechtvaardigheid*. Onmiddellijk volgt de aansporing om niet te treuren, want: *hij leeft bij God, en stervende heeft hij zich zelve, familie, parochie en land met onsterfelijken roem overdekt, Kerk en Paus van slaverij verlost*.

Wanneer hij het heeft over Leo's rol in zijn parochie, omschrijft hij hem als volgt: *hij was voor geestelijke bestuurders een oprechte christen - voor burgerlijke over-*

⁸ Archief Bisdom Gent, Parochie Laarne II, nr. 62. Helaas werd niet aangegeven uit welke krant de bijdrage werd gesneden. Op de keerzijde van het knipsel vindt men in grote letters het woord "courant", wat wellicht een deel van de titel is, maar het is onvoldoende om de juiste bron te identificeren. Ook de datum ontbreekt, maar de tekst geeft aan dat de krant gedrukt is op de dag van de toespraak in Laarne.

⁹ EECKMAN A., De pauselijke zoeaven, in: *De Vlaamse Vriendenkring*, 6 nr 2, 1973, p. 26.

¹⁰ De Predikheren of Dominicanen. Zij waren sinds 1228 in Gent gevestigd. Hun voormalige klooster stond bij de Sint-Michielskerk en staat nu nog altijd bekend als het "Pand". De Dominicanen (en andere bedelorden) mochten in Laarne regelmatig collectes houden: BALTHAU E., Doorlichting van een parochie. Het bezoek van Karel Maes, bisschop van Gent, aan Laarne op 25 mei 1611, in *Castellum*, 20 jg., nr. 4, 2003, p. 40.

¹¹ Het is niet duidelijk of de brieven aan Egbers zelf waren gericht, of aan Leo's ouders. Bij het tweede citaat lijkt eerder het eerste het geval te zijn.

sten een onderdanig lid uwer gemeente - een goede zoon en broeder, voor allen een rechtzinnige vriend.

Leo had zijn voornemen om in dienst te gaan als zoeaaf te kennen gegeven in juni 1866. Hij vertrok op 11 juni van dat jaar.

Het was de spreker niet ontgaan dat het offer van deze vrijwilligers onbegrip uitlokte bij sommigen, die dit vrijwillige sterven omschreven als *uitzinnigheid*.

Nogmaals verwijst Egbers dan naar het martelaarschap, in de lijn van *dien grooten maartelaar, Jesus*. Zoals het bloed van Jezus de mensen had gered, zo zou het bloed van de martelaren van Castelfidardo en Mentana *vergiffenis en herboring* aan de samenleving brengen.

Hij verdoezelde evenmin dat Leo tal van ontberingen moest overwinnen: het ongunstig klimaat, het leren hanteren van wapens, wachtbeurten overdag en 's nachts, en ziektes. Dit laatste is wellicht een verwijzing naar de cholera-epidemie, waarover we hierboven al berichtten.

Bij een ontmoeting tussen de pater en Leo in juli (1867)¹² had laatstgenoemde getuigd dat al deze beproevingen zijn roeping hielpen voorbereiden. Op dat moment van het betoog aarzelde Egbers even omdat hij eventueel een geheim zou verklappen: Leo wou na zijn dienstitijd naar China vertrekken als missionaris.

Mogelijke fragmenten uit brieven van Leo Bracke, al dan niet in diens eigen bewoordingen:

“Leve Pius, ‘t oogenblik is gekomen, waarop wij voor geheel de aarde zullen toonen, dat wij voor Kerk en Paus weten te strijden en te sterven. Vaartwel!”

“O, mijn Broeder, reeds driemaal ben ik in het vuur geweest, gedurende 28 dagen zijn wij aanhoudelijk in afmattenden strijd, maar nog vrees ik niet, gij kent uwen Leo, hij zal zijn plichten doen, wij wijken nooit, onze leus is: of winnen of sterven; vaarwel, wellicht voor altijd!”

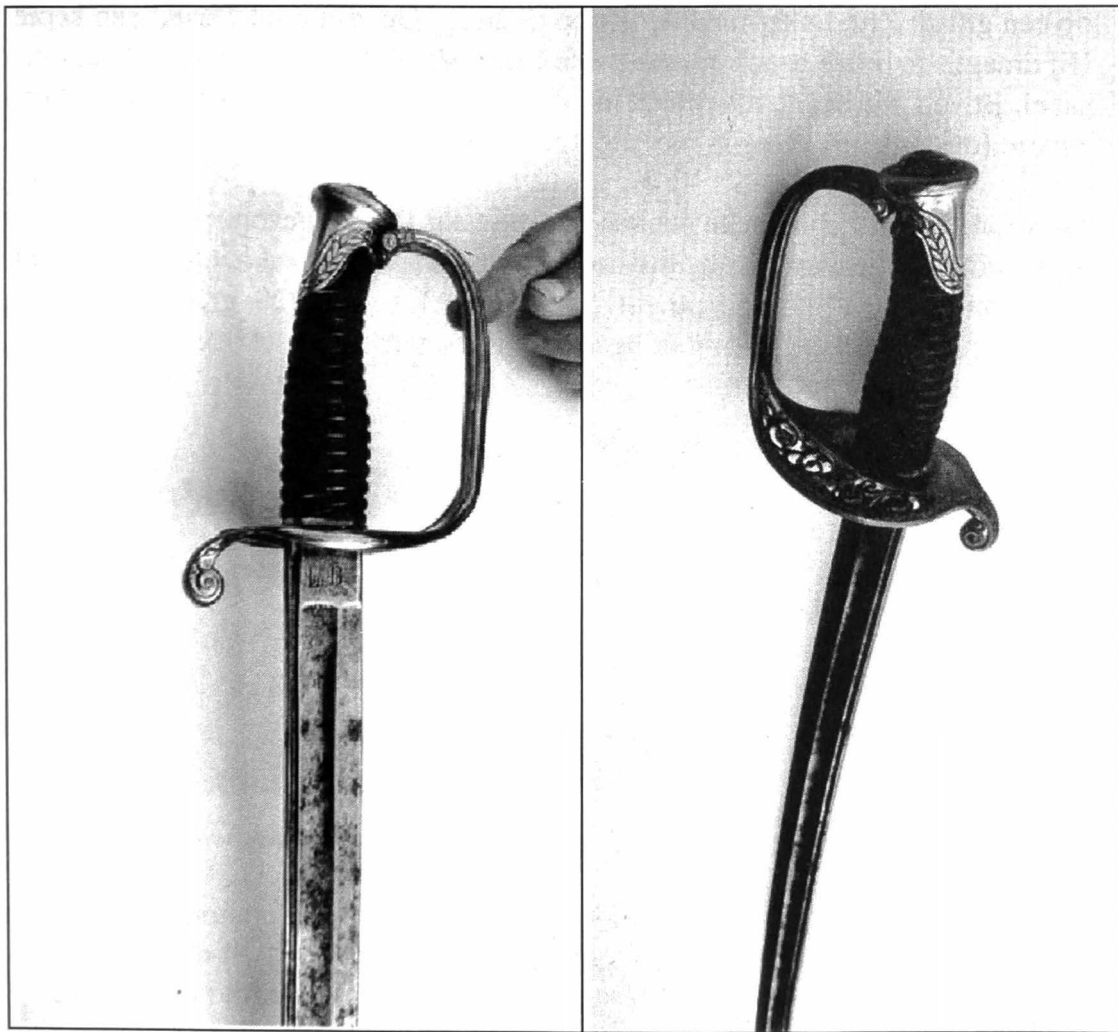
Volgens Egbers' relaas nam Leo deel aan de gevechten bij Aquependente (*als de jonge leeuw werpt hij zich vooruit*) en Bagnorea (5 oktober 1867: *Te Bagnorea is hij een van de helden*)¹³. Maar bij Mentana, op 3 november 1867, werd hij zwaar gekwetst in de borst. Hij werd naar een hospitaal in Rome overgebracht, waar hij nog vier maanden vocht tegen de dood. Ook daar vertoonde hij *alle deugden van een*

¹² Pater Egbers vermeldt alleen de maand, maar het jaartal kan gemakkelijk worden aangevuld omdat Leo Bracke al deze ontberingen onmogelijk kan beleefd hebben in juli 1866, één maand na zijn inlijving. Onduidelijk blijft evenwel waar de ontmoeting heeft plaatsgevonden: in Rome of in Laarne. Heeft Leo Bracke verlof gekregen tijdens zijn dienst?

¹³ Het krantenknipsel vermeldt dat hij heeft gevochten bij Aquependente, Bagnorea en Mentana, zijn doodsprentje vermeldt Valentano, Bagnorea en Mentana. Zie illustratie 6.

waren martelaar. Op zijn ziekbed kreeg hij bezoek van de (voormalige) koningin van Napels¹⁴. Zij hing hem een medaille aan een gouden ketting om de hals, voorzien van een afbeelding van de Maagd Maria.

Bij zijn zijde waakte ook een vrouw van voorname afkomst (*edel door hare geboorte*). Zij had zelf een zoon bij de zoeaven verloren die op *eene verraderlijke manier was vermoord geworden*. Na zijn overlijden sloot zij Leo de ogen. Deze vrouw, die in maart 1868 aanwezig was in de kerk van Laarne, is echter anoniem gebleven!

Illustratie 5. Het heft van de sabel van Leo Bracke, met zijn initialen er net onder (links).

¹⁴ Marie Sophie Amalie (1841-1925), echtgenote van Frans II der Beide Sici liën (1836-1894), koning van 1859 tot zijn aftreden op 20 maart 1861, ten tijde van het Risorgimento. http://nl.wikipedia.org/wiki/Marie_Sophie_Amalie_in_Beieren.

Zijn nagedachtenis wordt nog altijd in ere gehouden.

Hoewel Leo Bracke niet getrouwd was en geen kinderen achterliet, bleven er in de familie toch verschillende voorwerpen bewaard, die de herinnering aan hem levend houden¹⁵.

- o Een sterk vervaagde foto van Leo Bracke in zijn zoeavenuniform, formaat 90 mm op 55 mm. Leo draagt een baard en staat rechtop, met de rechterhand losjes over een stoelleuning. Op de mouw is nog geen streep te zien die zou kunnen wijzen op een graad. Zijn linkerhand berust op de heup. Op zijn hoofd prijkt een kepie. Hij draagt een brede broek en een brede buikriem. Aan zijn linkerzijde hangt een sabel. Boven zijn schoenen draagt hij witte slobkousen. Zijn kleine vest met een zwarte (of donkere) kraag is niet dichtgeknoopt¹⁶.
- o Twee sabels van Leo Bracke hebben de weg naar Laarne gevonden, waar zij nog altijd worden bewaard. Net onder het heft van het ene wapen heeft men zijn initialen aangebracht (zie illustratie 5). De sabel weegt 820 gram, de schede 400 gram. Het heft is 145 mm hoog. De lengte van het lemmet bedraagt 810 mm, die van de schede 860 mm.

¹⁵ Met hartelijke dank aan Roland Bracke, Laarne.

¹⁶ Omwille van de verminderde kwaliteit van de foto werd afgezien van de reproductie ervan in dit artikel.

Illustratie 6. Tekstzijde van het doodsprentje van zoeaaf Leo Bracke (†1868).

- o Het doodsprentje van Leo Bracke, gedrukt bij Fr. Van Loo in de Violettestraat 76 in Gent (zie illustraties 1 en 6). Het meet 113 op 78 mm. Het draagt hetzelfde citaat als het krantenknipsel, en het is de enige bron voor het feit dat Leo het tot *serjant* had gebracht.
- o Een kruis met een bloedrelik van paus Pius X. Volgens de mondelinge overlevering in de familie Bracke heeft Leo Bracke dit in Rome verworven. Maar het medaillon op de kruising vermeldt de naam Pius X, terwijl de paus, voor wie Leo zijn leven gaf, de naam Pius IX droeg¹⁷. Ofwel vermeldt dit kruis dus een ver-

¹⁷ Pius X leidde de Kerk van 1903 tot 1914.

keerd cijfer (X in plaats van IX), ofwel dateert het uit een latere periode. Het is 143 mm hoog en 103 mm breed. Op de vier uiteinden van het kruis staan kleine afbeeldingen van kerken, die nog moeten worden geïdentificeerd.

Geen alleenstaand geval.

Ondanks de noodlottige afloop van de inzet van Leo Bracke, zou enkele maanden later een tweede Laarnenaar dienst nemen bij de pauselijke zoeaven. Charles-Louis Haelterman, zoon van Jan-Baptist, nam dienst op 6 augustus 1868¹⁸. Hij was toen 28 jaar oud (*26 juni 1840). Vader Jan-Baptist was zager. Hij bezat in 1860 een huis met boomgaard aan de huidige Zevensterstraat in Laarne (sectie B nr. 647). Hoe dit engagement is afgelopen, is echter (nog) onbekend.

Ook een Kalkense jongen is gestorven voor de paus. Pierre Joseph Verstuyft was in dienst gegaan op 3 maart 1866 (dienstverbintenis nr. 3219) en droeg daarna het legernummer PZ-2664. Net zoals Leo Bracke overleefde hij zijn engagement niet: hij bezweek aan tyfus in het hospitaal te Roca di Papa (ten zuidoosten van Rome) op 25 augustus 1868.

Bronnen.

Onuitgegeven bronnen.

Gent.

Archief Bisdom Gent, Parochie Laarne II, nr. 62.

Laarne.

Parochiearchief, Doopregister parochie Laarne.

Verzameling Roland Bracke.

Literatuur.

BOUDENS R., *Momentopnamen uit de geschiedenis van de katholieke kerk*, Averbode-Kampen, 1987.

CROCIANI P. en FIORENTINO M., La neuvième croisade. Histoire, organisation et uniformes des unités étrangères au Service Pontifical, 1860-1870, in *Tradition magazine*, Hors Série N° 13, z.j.

EECKMAN A., De pauselijke zoeaven, in *De Vlaamse Vriendenkring*, jg. 6, nr. 2, 1973.

MCBRIEN R.P., *De Pausen. Van Petrus tot Johannes Paulus II*, Haarlem, 1998.

STEVENS F.E., Over de Belgische Zoeaven in pauselijke dienst gevallen (1860-1870), in *Revue belge d'histoire militaire – Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis*, nr. XXIII-5, maart 1980, pp. 447-464.

¹⁸ VAN CAELENBERG M., in *Vlaamse Vriendenkring*, jg. 6, nr. 4, 1973, p. 15. De korte nota heeft echter geen enkele bronverwijzing. Met dank aan Lieven Hanselaer.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst Wettelijk Depot nr. B.D. 40.652.

Oplage: 320 exemplaren.

Omslagillustratie: Leo Bracke, gesneuvelde Laarnse zoeaaf,
beeldzijde bidprentje. Verzameling Roland Bracke, Laarne.

INHOUD.

Editoriaal.

André Van De Sompel 3

Historiek van de bewaarbibliotheek van de Vereniging voor
Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne.

Antoon Afschrift 5

Analyse van de huwelijkspatronen en het alfabetisme
in de Sint-Machariusparochie Laarne, 1655-1784.

Steffi Coppens 9

Een Laarnenaar sterft voor de Paus (1868).

Johan R. J. De Wilde 36

Lijst steunende leden, ereleden en beschermende leden 47

Inhoud 48